

ԿԱՐԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ ֆինանսների նախարարության իրավաբանական վարչության հայցապահանջագրերի և գանձումների սպասարկման բաժնի առաջատար մասնագետ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԵՎ ՆՇՎԱԾ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՌԱՎԵԼ ՎԻՃԱՀԱՐՈՒՅՑ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Բարոյական վնասի հատուցման հարցում մեր երկիրը բավականին համեստ պատմություն ունի՝ ի տարբերություն անգլոսաքսոնական (նախադեպային) իրավական համակարգի երկրների (Անգլիա, Ամերիկա), որտեղ նշված ինստիտուտի տեսությունը և սրբակրիկական մեծ ազդեցություն են բողեղ իրավական համակարգում:

Պետք է նշել, որ բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը խոր արմատներ ունի և գալիս է դեռևս հռոմեական իրավունքից: Նրանում, մասնավորապես, տուժողին միայն գույքային վնասի հատուցման իրավունք էր վերապահվում և ոչ գույքային վնասի պարգևատրման հնարավորություն էր բույլ ստալիս միայն առանձնակի, բացառիկ դեպքերում, օրինակ՝ վիրավորանքի հայցերը *բենեֆիս (actio injuriarum)*:

Հարկ է նշել, որ բարոյական վնասի հատուցումը առանցքային սեղ է գրադեցնում այն երկրներում, որտեղ նշված ինստիտուտը գործում է և այն հանդիսանում է, քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակներից մեկը:

90-ական թվականների սկզբից ռուսական օրենսդրությունը համարվեց սկզբունքորեն նոր իրավական ինստիտուտով՝ պետճանաչված բարոյական վնասի հատուցմամբ: Պետք է նշել, որ «բարոյական վնաս» եզրույթը իրավաբանական բարոյագիտության օգտագործվում էր ավելի վաղ, սակայն նրա բնութագիրը կախատրեւ տարբերվում էր նկրկայիս բնութագրից:

1953թ. «Իրավաբանական բառարանում» ստվում էր. «Ոչ գույքային կամ այսպես կոչված բարոյական վնասի՝ դրամական հատուցումը սովետական մարդու արժանապատվությունը նվաստացնում է և համաձայն գործող օրենսդրության՝ տեղ չի կարող ունենալ»:

Եվ այդ բառարանի հրատարակումից երեսուն տարի անց էլ իրավաբանական գրականությունում հաստատվել էր նշված դիրքորոշումը: Հայտնի իրավաբաններ Վ. Մմիրնովի և Ա. Սորչակը անժխտելիորեն պնդում էին, որ բարոյական վնասը գուրկ է տնտեսական բովանդակությունից և նյութական հատուցման ենթակա չէ: Մեկ այլ իրավաբան Մ. Մարկովը, գրում էր. «Բարոյական վնասը, որը հանցագործությունից կրում է սուժոյր և նրա հարազատները, նյութական հատուցման ենթակա չէ»:

Այսպիսով, բախականին երկար ժամանակ համարվում էր, որ սոցիալիստական հասարակությունում բարոյական վնասը ընդհանրապես հատուցման ենթակա չէ: Դրա հիմնավորման կիմրում դրվում էր այն փաստարկը, որ խորհրդային մարդու անհատականությունը գտնվում էր այնքան անհասանելի բարձունքի վրա, որ նրան ոչ մի կելայ չի կարելի դրամական գնահատական տալ:

Չնայած նշված ինստիտուտը համեմատաբար նոր է հայտնվել օրենսդրության մեջ, սակայն այն մեծ ժողովրդականություն ունի և հասարակական մեծ պահանջարկ է վայելում: Այն միաժողվել է իրավական համակարգին, համասուպն որի՝ մարդու իրավունքներն ու

ազատությունները հանդիսանում են բարձրագույն արժեքներ: Յուրաքանչյուրն իրավունք ունի պաշտպանելու իր իրավունքներն ու ազատություններն օրենքով չարգելված ցանկացած ձևով: Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության նշված ձևերից մեկն էլ հանդիսանում է բարոյական վնասի հատուցումը:

Պաշտպանության այս միջոցը իրավախախտի վրա պարտականություն է դնում օտոժողին դրամական հատուցում տալու բարոյակրոն և ֆիզիկական տառապանքի համար, որը վերջինս վերստայրում է՝ կապված իր իրավունքի խախտման հետ:

Բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը նպաստում է մարդու ոչ նյութական բարիքների և անձնական ոչ գույքային իրավունքների առավել ամբողջական պաշտպանությանը, ինչը անառարկելիորեն ծառայում է հասարակությունում ժողովրդավարական իրավակարգի հաստատմանը և ամրապնդմանը:

Չնայած բարոյական վնասի հատուցման թեման արդիական է, և բազմաթիվ աշխատանքներ կան այս թեմայով՝ այնուամենայնիվ, կան շատ սկզբունքային հարցեր, որոնց վերաբերյալ չկա միասնական մոտեցում ոչ օրենսդրությունում, ոչ տեսարանների մոտ: Այդպիսի հարցերի թվին են դասվում՝

- 1. բարոյական վնասի հատուցումը գույքային իրավունքների խախտման պարագայում.
- 2. հատուցման չափի որոշումը.
- 3. իրավաբանական անձին կամ երրորդ անձանց բարոյական վնասի հատուցման չափի որոշելիս առանձին չափորոշիչների հաշվառումը և այլն:

ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 151 հոդվածի համաձայն, «Եթե քաղաքացուն պատճառվել է բարոյական վնաս (ֆիզիկական և բարոյական տառապանքներ) գործողություններով, որոնք խախտում են նրա անձնական ոչ գույքային իրավունքները կամ ռոնձրգում են քաղաքացուն պատկանող այլ ոչ նյութական բարիքների դեմ, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում դատարանը

կարող է իրավախախտի վրա նշված վնասի դրամական հատուցման պարտականություն դնել:

Կամ այնպիսի երկրում, ինչպիսին Էստոնիան է, դեռևս 1968թ-ից գործում է վնասի հատուցման վերաբերյալ առանձին օրդոնանս: Այդ օրդոնանսի համաձայն՝ վնասի (նեգեկ) տակ հասկացվում է կյանքից զրկվելը, ունեցվածքի, հանգստության և հարմարավետության, առողջության կամ բարի անվան ամբողջական կամ մասնակի կորուստը, ինչպես նաև դրանց հետ կապված այլ բարիքների լրիվ կամ մասնակի կորուստը:

Պետք է նշել, որ ներկայիս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը բարոյական վնասի հատուցում չի նախատեսում, դա այն պարագայում, երբ նախկին քաղաքացիական օրենսգիրքը պարունակում էր առանձին 7 հոդվածը, որը նվիրված էր բարոյական վնասի հատուցմանը և ամբողջությամբ վերաբրտադրում էր ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքում սահմանված բարոյական վնասի հասկացությունը: Չնայած այս ամենին՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում տեղ են գտել առանձին հոդվածներ, որոնք պարունակում են բարոյական վնասի հատուցման տարրեր: Մասնավորապես ՀՀ քաղ. օր. 17 հոդվածի համաձայն՝ անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում (ենթադրվում է նաև բարոյական), եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Կամ 19 հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացին, ում մասին տարածվել են նրա պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորող տեղեկություններ, իրավունք ունի այդ տեղեկությունները հերքելու հետ միասին պահանջել հատուցելու դրանց տարածմամբ պատճառված վնասները: Նույնը վերաբերում է նաև 18-րդ հոդվածին, որը նվիրված է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատճառած վնասների հատուցմանը:

Ուշադրության է արժանի այն հանգա-

մանր, որ և ՌԳ քաղաքացիական օրենսգիրքը, և՛ ՀՀ քաղ. օր.-ը (որոշ հոդվածներ) վնասի հատուցմանը նվիրված հոդվածներում հատկապես շեշտադրում են «քաղաքացի» արտահայտությունը՝ դրանով իսկ պրկելով օտարերկրացիներին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց վնասի (այդ թվում՝ բարոյական) հատուցման պահանջով դատարան դիմելու իրավունքից: Կա այդքան էլ ճիշտ չէ հատկապես ՀՀ-ի համար, քանի որ ՀՀ-ում օտարերկրացիներն ու քաղաքացիություն չունեցող անձինք օգտվում են քաղաքացիների համար նախատեսված բոլոր իրավունքներից, բացառությամբ օրենքով նախատեսվածների (հողի նկատմամբ սեփականության իրավունք, ընտրական իրավունք և այլն):

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է տեսականորեն առաջարկել քաղաքացիական իրավունքի 17 հոդվածը շարադրել հետևյալ կերպ.

«Անձը, որի իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների (այդ թվում՝ բարոյական) լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ առկա չեն օրենքով նախատեսված այնպիսի հանգամանքներ, որոնք նվազեցնում կամ կարող են նվազեցնել հատուցման ենթակա գումարի չափը»:

Բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտի ժամանակակից իրավիճակը հանդիսանում է մշտական քննարկումների առարկա, որի ծանրության կենտրոնը հիմնականում բեռված է 2 խնդրի վրա.

1. հոգեբանական վնասի նվազումն առ փոփոխությունների տարբերությունը, որը կապված չէ մարմնական վնասվածքների պատճառելու հետ,

2. իրավախախտի պատասխանատվության սահմանափակումը նյարդային ցնցումի պատճառման դեպքում, երբ հոգեբանական վնասը պատճառվել է անզգուշությամբ:

Բարոյական (հոգեբանական) վնասի հատուցման պահանջների վերաբերյալ մոտեցումների փոփոխման միտումները հիմք են

հանդիսացել մշակելու նշված խնդրի վերաբերյալ միասնական կանոններ, որոնք արտահայտվում են հետևյալում.

1. մարմնական վնասվածքների հետ չկապված հոգեբանական վնասի պատճառումը պետք է հիմք հանդիսանա տուժողի մոտ գրամական հատուցում պահանջելու իրավունքի առաջացման համար.

2. պետք է պահպանվի իրավախախտի կողմից իրադրության ակնատեսին (տուժողին) բարոյական տառապանքներ պատճառելու հնարավորության խելամիտ կանխատեսման պահանջների նկատմամբ հատուկ սահմանափակումների կիրառումը.

3. այն անձանց շրջանակի հատակ որոշումը, որոնց պետք է ճանաչել մերձավոր և փոխկապակցված անձինք (այդ շրջանակը, բացի անուսիններից, պետք է ներառի ծնողներին և երեխաներին, եղբայրներին և քույրերին (Անգլիայում այն ներառում է նաև փաստական անունական հարաբերությունների մեջ գտնվող անձանց)),

4. այն դեպքերում, երբ հայցվորի և առաջնային տուժողի միջև առկա են կապվածության և սիրո զգացումներ, տուժողի անմիջական տարածական և ժամանակային մոտիկության պայմանները դեպքի վայրին, ինչպես նաև իրադրության ընկալումը անմիջականորեն հայցվորի զգայական օրգանների կողմից, չի կարող պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտ պայման հանդիսանալ.

5. տուժողի մոտ, որը իր կամքին հակառակ հանդիսացել է վնասակար իրադարձության մասնակից, հոգեկան հիվանդության առաջացման դեպքում անհրաժեշտություն չկա ասպացուցելու, որ վնաս պատճառողը հնարավորություն ուներ կանխատեսելու հատկապես մասն հետևանքների վրա հասնելը.

6. հոգեկան հիվանդության առաջացման դեպքում հատուցումը պետք է թույլատրվի՝ անկախ հիվանդության ծանրության աստիճանից.

7. եթե իրավախախտման արդյունքում տուժողի գույրին պատճառվում է վնաս, ապա

վնաս պատճառովի պատասխանատվության հիմքերը ականատեսի առջև այդպիսի իրավախախտման համար չպետք է ավելի կոշտ լինեն, քան տուժողի առողջությանը վնաս պատճառելու դեպքում ականատեսի ներկայության դեպքում:

8. հոգեբանական վնասի պատճառման համար պատասխանատվությունը պետք է ստարածվի այն դեպքերի վրա, երբ աշխատողի հագեկան հիվանդությունը գործատուի կողմից աշխատողի վրա ունեցվող շահագրգռությամբ դրված չափազանց ծանրաբեռնվածության կանխատեսելի արդյունք է: Գործատուն պարտավոր է միշտ անհրաժեշտ հոգատարություն դրսևորել իր աշխատողի նկատմամբ՝ ապահովելու աշխատանքի անվտանգ և առողջ պայմաններ:

Քանի որ բարոյականությունը դասվում է անձնական ոչ գույքային բարիքների շարքին, ապա նրան բնորոշ են նշված բարիքներին բնորոշ հատկանիշները, բնութագրում են սուբյեկտի անհատականությունը և հավաստում արժանիքները, զուրկ են անտեսական բովանդակությունից (այսինքն՝ նշված հարաբերություններում համարվելություն չի կիրառվում), անօտարելի ու անփոխանցելի են:

Բարոյական վնասին հատուկ են վնաս պատճառելուց բխող պատասխանատվության ընդհանուր կանոնները, ասկայն բնօրինակ կանոնների մեջ վերջինիս ներհատուկ են նաև պատասխանատվության ենթարկելու հատուկ պայմաններ: Դրանք են

1. տատաղյակների առկայությունը, այսինքն՝ բարոյական վնասի՝ որպես անձնական ոչ գույքային իրավունքների խախտման կամ այլ ոչ նյութական բարիքների դեմ ոտնձգության հետևանք:
 2. վնաս պատճառողի ոչ իրավաչափ գործողությունը:
 3. ոչ իրավաչափ գործողության (անգործության) և բարոյական վնասի միջև առկա պատճառական կապը:
 4. վնաս պատճառողի մեղքը:
- Առաջին պայմանը հանդիսանում է «բարոյական վնասի» առկայությունը, այ

սինքն՝ տուժողի հոգեկան ոլորտում առկա ունեցող բացասական փոփոխությունները, որն արտահայտվում է վերջինիս կողմից ֆիզիկական և բարոյական տառապանքներ կրելու մեջ:

Բարոյական վնասի կարևոր առանձնահատկությունը հանդիսանում է այն, որ բացասական փոփոխությունները, որոնք տեղի են ունենում տուժողի գիտակցությունում և դրանց արտաքին դրսևորման ձևը կախվածության մեջ են գտնվում սուբյեկտի հագեբանությունից:

Պետք է նշել, որ ՌԳ դատական պրակտիկայում լայնորեն կիրառվում է փորձագետի եզրակացությունը, որը հանդիսանում է բարոյական վնասի պատճառման անողղակի ապացույց:

Բարոյական վնասը հաստատվում է դրամական կամ այլ նյութական ձևով և դատարանի կողմից որոշված չափով՝ անկախ հատուցման ենթակա գույքային վնասի չափից:

ՌԳ 1995թ. բաղարացյալական օրենսգիրքը տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերում բարոյական վնասի պատճառման դեպքերի համար: Եթե բարոյական վնասը անձին պատճառվել է նրան պատկանող ոչ նյութական բարիքի վրա ոտնձգություն կատարելու միջոցով, ապա այն, օրենքով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում, ենթակա է հատուցման՝ անկախ նրանից՝ առանձին օրենքով նախատեսված է այդպիսի հատուցում, քն՝ ոչ: Նշված դեպքերում վնասի հատուցման բավարար հիմք է համարվում քաղաքացիական օրենսգրքի 151 հոդվածը: Իսկ եթե բարոյական վնասը պատճառվել է որևէ նյութական բարիքի նկատմամբ ոտնձգելու ճանապարհով, ապա վնասը ենթակա է հատուցման, եթե առկա է այդպիսի հատուցում նախատեսող հատուկ օրենք:

Ի տարբերություն գույքային վնասի, որը կարող է հատուկ որոշվել և հատուցվել (տուժողին իրավախախտման արդյունքում կորցված գույքի փոխարեն տրվում է դրա համարվելը դրամական կամ բնամթերային ձևով): ինչը բույլ է տալիս առանց վնասների վերականգնել տուժողի գույքային ոլորտը), գնահա-

տեղ ֆիզիկական և բարոյական տառապանքները և վոլստատուցել դրանք հնարավոր չէ: Հնարավոր է միայն որոշակի հատուցում պատճառված բարոյական վնասի համար, որը կոչված (նպատակատիրված) է, դրական լիցքեր հատորդելու և որոշ չափով հարբելու պատճառված վնասները:

«Բարոյական վնաս» հասկացողության տարածական սահմանում է տվել ՌԳ Գերագույն դատարանը իր 1994թ. դեկտեմբերի 20-ի «Բարոյական վնասի հատուցման վերաբերյալ օրենսդրության կիրառման որոշակի հարցեր» թիվ 10 որոշմամբ: Գրա համաձայն՝ բարոյական վնաս ասելով՝ հասկացվում է բարոյական կամ ֆիզիկական տառապանքներ, որոնք պատճառվել են գործողությամբ (անգործությամբ), որոնք ուսնձգում են բաղարացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող ոչ նյութական բարիքների (կյանք, առողջություն, արժանապատվություն, գործարար համբավ, անձնական կյանքի անձեռնմխելիություն, անձնական և քննադատական գաղտնիք և այլն), կամ խախտում են նրա անձնական ոչ գույքային իրավունքները (անվան օգտագործման իրավունք, եկոլինակային իրավունք և այլ ոչ գույքային իրավունքներ՝ կապված մտավոր գործունեության արդյունքների պաշտպանության հետ), կամ խախտում են բաղարացու գույքային իրավունքները:

Այսպես՝ Ա.Մ. Էրդյեսկին նշում է, «Բարոյական վնասի բովանդակության սահմանումը որպես «տառապանք» նշանակում է, որ վնաս պատճառողի գործողությունները անպայման պետք է իրենց արտացոլումը գտնեն տուժողի գիտակցությունում, առաջ բերեն ողորակի հոգեբանական ծեղկում: Ունի որոշ օրենքով պահպանվող բարիքների ոչ ցանկալի փոփոխությունները մարդու գիտակցությունում արտացոլվում են և բացասական զգացողությունների (ֆիզիկական տառապանքներ) և բացասական պատկերացումների կամ անհանգստության (բարոյական տառապանքներ) ձևով:

Ինքնակամայն ակնհայտ է, որ ցանկա-

ցած ոչ իրավաչափ գործողություն կամ անգործություն կարող է տուժողի մոտ առաջ բերել տարբեր աստիճանի բարոյական տառապանքներ և նրան ամբողջությամբ կամ մասամբ զրկել հուզական բարօրությունից:

Չնայած այն հանգամանքին, որ մարդը տառապանքներ է ունենում տարբեր դեպքերում՝ նշված ոչ բոլոր դեպքերն են մարդու բացասական վնասի հատուցման իրավունք վերապահում:

Կարևոր է ընդգծել, որ «տառապանք» հասկացողությունը իր բովանդակությամբ չի համընկնում «ֆիզիկական վնաս» կամ «առողջությանը վնաս» հասկացողությունների հետ:

Ֆիզիկական տառապանքի բարոյական վնասի ձևերից մեկն է, որի սահմանումը տրված է ՌԳ օրենսդրությամբ: Ֆիզիկական (օրգանական) վնասը այն է, որ պատճառվում է մարդու առողջությանը՝ կապված մարդու օրգանիզմում օրգանական գործընթացների կատարման հետ, որոնք հանգեցնում են ֆիզիկական առողջության վատարացման:

Ժամանակակից տեսությունում վիճահարույց է հանդիսանում «բարոյական վնաս» հասկացողությունում այնպիսի տարրի ներառման հարցը, ինչպիսին է «հոգեբանական բարօրությունը»:

Հետազոտողների մի մասը «հոգեբանական բարօրությունը» ներառում է «բարոյական վնաս» հասկացողության մեջ՝ դրանով իսկ այն համարելով բարոյական վնասի բաղադրիչ: Իսկ մյուս հետազոտողները «հոգեբանական բարօրությունը» չեն ներառում «բարոյական վնաս» հասկացողության մեջ՝ այն համարելով բարիքի ինքնություն տեսակ: Այսպես, եթե հոգեբանական բարօրությունը դասենք պաշտպանության ենթակա ոչ նյութական բարիքների շարքին, ապա նրա՝ բարոյական վնասի հատուցման ճանապարհով պաշտպանության համար սահմանափակումներ հնարավոր չի լինի հստակ սահմանել: Հետևաբար, գույքային իրավունքների ցանկացած բնույթի խախտման դեպքում բույլատրելի կլինի բարոյական վնասի հատուցումը:

Սակայն, ինչպես արդեն նշվել է, գույքային իրավունքների խախտման դեպքում դրանց պաշտպանությունը իրավախախտմանը պատճառված տառապանքների հատուցման միջոցով պետք է հստակ նախատեսված լինի օրենքով:

Ոստի անձի հոգեբանական րարօրությունը անկրածկոտ է համարել յուրահատուկ, ոչ նյութական բարիք, և, համապատասխանաբար, բարոյական վնասը դասել վնասի հատուկ տեսակների շարքին, որը կարող է գույքատեղ ոչ թե ինքնուրույն, այլ որպես գույքային կամ ոչ գույքային վնասի պատճառման հետևանք:

Երկրորդ պայմանը հանդիսանում է վնաս պատճառողի գործողությունների հակաիրավականությունը: Սրա էությունը կայանում է օրյեկտիվ իրավունքի նորմերի գործողությունների հակասության մեջ: Շատ տեսաբաններ առաջարկում են այս պայմանի համար սահմանել «Բարոյական վնասի կանխավարկածի» սկզբունքը, համաձայն որի, «Ցանկացած ֆիզիկական անձ, որի հանդեպ կատարվել է անիրավաչափ գործողություն, ճանաչվում է բարոյական վնաս կրած, եթե վնաս պատճառողը չապացուցի հակառակը»: Դա նկատելիորեն դյուրին կդարձնի տուժողի դիրքորոշումը և կնվազեցնի պրակտիկայում առկա այն դեպքերը, երբ իրավախախտը խուսափում է բարոյական վնասի պատճառման համար պատասխանատվությունից միայն այն պատճառով, որ տուժողը, անբավարար կրթրվածության կամ օրենքի չիմացության պատճառով ի վիճակի չի լինում կատարվածը որակել որպես իրավախախտում և ներկայացնել համապատասխան հայց:

Երրորդ պայմանը հանդիսանում է հակաիրավական գործողության և բարոյական վնասի միջև առկա պատճառական կապը: Հակաիրավական գործողությունը պետք է լինի անհրաժեշտ պայման ֆիզիկական կամ բարոյական տառապանքների տեսքով րացասական հետևանքների առաջացման համար:

Եվ վերջապես, վերջին պայմանը հան-

դիսանում է վնաս պատճառողի մեղքի առկայությունը: Մեղքը վնաս պատճառողի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր հակաիրավական գործողությունների և դրա հետևանքների նկատմամբ, որն արտահայտվում է դիտավորության կամ անզգուշության ձևով:

Այստեղ կա երկու յուրահատկություն.

1. մեղքի ձևը ճիշտ որոշելը ունի ոչ միայն կարևոր տեսական, այլ նաև գործնական նշանակություն. բանի որ ուղղակիորեն ազդում է բարոյական վնասի հատուցման չափի վրա: Այսպես, կարելի է սահմանել հատուցման հետևյալ չափերը՝ ըստ մեղքի ձևերի, ուղղակի դիտավորության դեպքում՝ 100%, անուղղակի դիտավորության դեպքում՝ 75%, կոպիտ անզգուշության դեպքում՝ 50%, թեթև անզգուշության դեպքում՝ 25%, իսկ մեղքի բացակայության դեպքում՝ 10%: Միևնույն ժամանակ, եթե անձը, որը կրել է գույքային վնաս, մեղավոր չի եղել ոչ վնասի առաջացման և ոչ էլ դրա չափերի մեծացման վրա, վնաս պատճառողի մեղքը նշանակություն չունի հատուցման ենթակա կոյուսանների չափը որոշելիս: Սակայն բարոյական վնասը հատուցելիս, վնաս պատճառողի մեղքի աստիճանը հաշվի է առնվում համաման հանգամանքներում,

2. սահմանված են որոշ դեպքեր, երբ ընդհանուր կանոնից բացառություն է արվում, այսինքն՝ բարոյական վնասի հատուցումը իրականացվում է անկախ վնաս պատճառողի մեղքի առկայությունից: Այդ դեպքերն են.

ա) քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը վնասը պատճառվել է ուտվել վտանգի աղբյուրով,

բ) քաղաքացուն վնասը պատճառվել է անօրինական դատապարտման, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ ստորագրություն չհեռանալու մասին կիրառելու, նրա նկատմամբ վարչական կալանք կամ ուղղիչ աշխատանքներ կիրառելու արդյունքում,

գ) անձի պատիվը, արժանապատվությունը և գործուրար համբավն (անունը) սպառնալից տեղեկությունների տարածման դեպքում.

դ) օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Քարոյական վնասի հատուցման ժամանակ հաջորդ կարևոր առանցքային չափը՝ քարոյական վնասի հատուցման չափը (մեթոդաբանությունը) որոշելն է: Այս հարցում մոտեցումները շատ տարբեր են և բազմազան. սակայն կարելի է որոշել այն չափորոշիչները և պայմանները, որոնք առավելագույնս կհամապատասխանեն պատճառված քարոյական վնասի վերականգնման և արդարության պահանջներին:

Այսպես, քարոյական վնասի հատուցման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ գործոնները՝

1. իրավախախտի մեղքի աստիճանը.
2. վնաս կրած անձի՝ անհատական առանձնահատկություններով պայմանավորված ֆիզիկական և քարոյական տառապանքների աստիճանը.
3. ֆիզիկական և քարոյական տառապանքների բնույթը, որը պետք է հաշվի առնվի վնաս պատճառելու փաստական հանգամանքներով.
4. ինքնամտության և արդարության պահանջները.
5. տուժողի մեղքի աստիճանը.
6. վնաս պատճառողի գույքային դրությունը.
7. ուշադրության արժանի այլ հանգամանքներ:

«Տառապանքների աստիճանի» տակ պետք է հասկանալ տառապանքների խորությունը (ծանրությունը): Սրա հետ կապված էլ օգտագործվում է «թեթև ցավ», «տանելի ցավ», «ուժեղ ցավ», «անտանելի ցավ», որը բնութագրում է տառապանքների խորությունը: Ընդ որում, մարդու տառապանքների խորությունը հիմնականում կախված է այն ոչ նյութական բարիքների բնույթից, որոնց վնաս է պատճառվել և դրանց նվազման չափից, իսկ տուժողի անհատական առանձնահատկությունները կարող են ավելացնել կամ նվազեցնել տառապանքների այդ խորությունը: Ուստի անհրաժեշտ է հաշվի առնել այսպես ասած «միջին» տառապանքների աստիճանը և, տուժողի անհատական առանձնահատկությունների հետ կապված, դրանից շեղումը, որը թույլ կտա դա-

տարանին որոշելու քարոյական վնասի իրական չափը և որոշելու դրան համապատասխան հատուցման ենթակա գումարի ճշգրիտ չափը:

Այսպիսով, բոլոր դեպքերով էլ հատուցման չափի անհրաժեշտ չափորոշիչ կհանդիսանա տառապանքների միջին խորությունը, կամ Լեթադրյալ քարոյական վնասը՝ կոնկրետ իրավախախտման պարագայում:

Ենթադրյալ քարոյական վնասը այն տառապանքներն են, որոնք, ընդհանուր պատկերացման համաձայն, պետք է ունենա «միջին», «նորմալ» արձագանքող մարդը իր նկատմամբ կատարված ոտնձգությանը:

Կարևոր է նաև անդրադառնալ խելամտության և արդարության պահանջներին: Առաջին հայացքից անտվոր և նույնիսկ տարօրինակ է թվում քաղաքացիական իրավունքի առանձին այնպիսի ինստիտուտի համար, ինչպիսին քարոյական վնասի հատուցումն է, նման սկզբունքների սահմանումը, քանի որ կարելի է ենթադրել, որ նշված պահանջները պետք է վերաբերեն դատարանում քննվող ցանկացած գործի: Սակայն այս պարագայում նշված սկզբունքները հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն, քանի որ քարոյական վնասի հատուցման դեպքում չկան տուժողի կրած տառապանքների խորության չափման հստակ գործիքներ կամ այդ տառապանքները դրսևական արտահայտության վերածելու որոշակի մեխանիզմներ, ուստի օրենսդիրը սրանով ցանկացել է սահմանել որոշակի «ճկուն» կառուցակարգ, որը դատարանին թույլ կտա, կյնելով գործի առանձնահատկություններից և հանգամանքներից, իրավախախտից հոգուտ տուժողի գանձելու որոշակի գումար և դրանով որոշակիորեն հարթելու այն բացասական հետևանքները, որը տուժողը կրել է իրավախախտման արդյունքում:

Միևնույն ժամանակ, այս սկզբունքների տակ պետք է հասկանալ նաև այն, որ հստակ տարանջատում պետք է անցկացվի ոչ նյութական բարիքների հարցում, որպեսզի չստեղծվի այնպիսի իրավիճակ, երբ, ասենք, հեղինակա-

յին իրավունքների խախտման համար սուժողը ավելի շատ կամ նույնչափ հատուցում ստանա, որքան առողջությանը պատճառված վնասի դեպքում, որը հանգեցրել է տեսողության կամ խողովրդի կորստի:

Այս սկզբունքի տրամաբանությունից ելնելով էլ օրենսդրական կարգով պետք է մշակվի և ընդունվի գործակիցների հատակ համակարգ, որը կիրառելի կլինի իրավախախտման կոնկրետ դեպքում և որը թույլ կտա դատարանին որոշակիորեն և հնարավորինս ճշգրիտ որոշելու յուրաքանչյուր գործով հատուցման ենթակա գումարի չափը: Եվ որպես հաշվարկման հիմք պետք է ընդունվի բազիսային միավորը, որի օրինակ կարող է ծառայել, ասենք, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու դեպքում որոշված հատուցման չափը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է մշակել մի բանաձև, որը դյուրին կդարձնի բարոյական վնասի հաշվարկման խնդիրը և թույլ կտա խուսափելու սուրյեկտիվիզմի դրսևորումներից: Նշված բանաձևը կարելի է ներկայացնել հետևյալ տեսքով.

$$D = d \times f_v \times i \times c \times (1 - fs),$$

D - իրական բարոյական վնասի հատուցման չափն է,

d - ենթադրյալ բարոյական վնասի հատուցման չափն է,

f_v - իրավախախտի մեղքի աստիճանն է, ընդ որում $0 < f_v < 1$,

i - տուժողի անհատական առանձնահատկությունների գործակիցն է, ընդ որում $0 < i < 2$,

c - ուշադրության արժանի փաստական հանգամանքների գործակիցն է, ընդ որում $0 < c < 2$,

fs - տուժողի մեղքի աստիճանը, ընդ որում $0 < fs < 1$:

Այս բանաձևում ներառված չէ իրավախախտի գույքային դրույթան գործունք, որը ներառելու դեպքում հատուցման ենթակա գումարը կնվազի: Նշված հանգամանքը չի կարելի կիրառել ողորակի դիտավորությամբ վնաս պատճառելու դեպքերի վրա, ասկայն չի կարելի մտնել այն իսպառ թույլատրելու մասին արդեն դեպ-

քերի համար, որտեղ պետք է հաշվի առնել նաև իրավախախտի գույքային դրույթունը, առաջարկվում է հետևյալ բանաձևը.

$$D = d \times f_v \times i \times c \times (1 - fs \times p),$$

որտեղ p-ն իրավախախտի գույքային դրույթունն է:

Պետք է ի նկատի ունենալ, որ բարոյական վնասի հատուցման կանոնները հանդիսանում են ոչ թե ընդհանուր, այլ՝ հատուկ:

Բարոյական վնասը կարող է արդյունք լինել ինչպես գործողության, այնպես էլ անգործության, այսինքն ոչ միայն ակտիվ, այլ նաև պասիվ վարքագծի:

Կարևոր է անդրադառնալ նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 344 հոդվածով սահմանված դրույթների: Մասնավորապես այդ հոդվածով սահմանված են այն պահանջները, որոնց վրա հայցային վաղեմություն չի տարածվում: Կարծում ենք՝ ՀՀ օրենսդրությամբ բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը նախատեսված լինելու դեպքում բարոյական վնասը պետք է ներառվեր հիշյալ հոդվածում:

Քանի որ բարոյական վնասը դաժվար է անձի հետ անիվելիորեն կապված իրավունքների շարքին, ապա նշված պահանջի իրավահաջորդություն կամ անցնելն այլ անձի չի թույլատրվում: Այսինքն՝ նույն պատճառաբանությամբ էլ չպետք է, թույլատրվի բարոյական վնասի հատուցման հետ կապված պահանջների հաշվանցը: Բացի այդ, կյանքին և առողջությանը պատճառված և բարոյական վնասի հատուցման ու ախմենտի վճարման պարտավորությունների նկատմամբ նորացում չի թույլատրվում: Այս հանգամանքներից ելնելով է, որ բարոյական վնասի պատճառման համար պատասխանատվությունը մեծամասամբ առաջանում է կողմնի միջև քաղաքացիաիրավական պայմանագրային հարաբերությունների յուզակարգի պարագայում: Չնայած դրան հնարավոր են դեպքեր, երբ պայմանագրային հարաբերությունների առկայության պարագայում էլ առաջանում է բարոյական վնասի հատուցման իրավունք, օրինակ՝ երբ հեղինակագրի արդարացի գործողության ակտիվությունը ամբողջապես անհարկաբեր է:

կելիս հրատարակիչը խալստում և հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքները (անվան իրավունքը կամ ստեղծագործության անձեռնմխելիության իրավունքը):

Կարևոր նշանակություն ունի նաև այնպիսի հարցի օրենսդրական ամրագրումը, ինչպիսին է իրադրության ականատեսին բարոյական վնասի հատուցման իրավունքի վերապահումը, որը կարևոր գործնական նշանակություն ունի: Միևնույն ժամանակ, մեր կարծիքով, արդարացի կլինի որպեսզի որոշակի դեպքերում բարոյական վնասի հատուցման իրավունք վերապահվի իրականությանը համապատասխանող այնպիսի տեղեկությունների տարածման համար, որոնք օրենսդրորեն թույլատրված չէ հրապարակել (օրինակ՝ որդեգրման կամ առևտրային գաղտնիքը և այլն):

Բացի այդ, շատ կարևոր է նաև այնպիսի հարցի հստակ որոշումը, թե դրամական հատուցումը հանդիսանալ՞ու է բարոյական վնա-

սի հատուցման հիմնական, լրացուցիչ, թե՞ այլընտրանքային եղանակ, և հնարավո՞ր և դրա երկակի կիրառությունը:

Բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտի կենսունակությունը և գործուն լինելը ապահովելու համար անհրաժեշտ է հստակ սահմանել այն անբարենպաստ հետևանքները (տուգանք, վճռի հարկադիր կատարում, հասարակական պարսավանք և այլն), որոնք վրա կհասնեն դատական ակտը կամովին չկատարելու դեպքում:

Վերջապես քաղաքացիական օրենսգրքում պետք է առանձին հոդված լինի, համաձայն որի. «Ֆիզիկական անձանց պատճառված բարոյական վնասի հատուցման կանոնները տարածվում են իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով դրանք կիրառելի են նշված հարաբերությունների նկատմամբ, կրե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

ՄԱՐԻԱՄ ՄՆԴՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության
Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հետ կապերի
վարչության առաջուտար մասնագետ

ՄԻՋՈՒԿԱՅԻՆ ՉԵՆՔԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը 2004թ. 1540 որոշման մեջ սահմանել է, որ բուլր պետությունները պետք է խուսափեն տրամադրել, փոխադրել, կիրառել միջուկային, քիմիական կամ կենսաբանական զենքեր և իրախուսում է բոլոր պետություններին միջոցներ ձեռնարկել այն օրենքով ամրագրելու համար: 2006թ. 1540 Հանձնաժողովի մանդատը երկարացվեց 1673 (2006) որոշմամբ ևս երկու տարով՝ նպատակ ունենալով 1540 որոշումը ամբողջովին իմպլեմենտացնելու փոխօգնության, համագործակցության, ուսումնասիրությունների միջոցով: 2008թ. 1810 որոշմամբ Հանձնաժողովի մանդատը ևս երեք տարով երկարացվեց մինչև 2011թ. ապրիլի 25-ը: Այսպիսի միջազգային համագործակցության նպատակն է ստեղծել նորմերի մի այնպիսի համակարգ, որոնց միջոցով կարգավի միջուկային զենք տիրապետողներին հանձնել, ընդունել, ստեղծել, փորձարկել, կիրառել զանգվածային ոչնչացման զենքի այս տեսակը, երևի ուղղված է ճարդկանց, կենդանական աշխարհը և բնությունը ոչնչացնելուն, բայց միջուկային զենքի արգելումը բոլորովին չպետք է խոչընդոտի խաղաղ նպատակներով միջուկային գիտության, միջուկային տեխնոլոգիաների կիրառումը:

Միջուկային զենքի ոլորտում գոյություն ունեցող մեխանիզմները սահմանափակվում են միջուկային օբյեկտների ու նյութերի և դրանց գործադրման հսկողությամբ, ինչպես նաև՝ այդ զենքերի միջազգային և ազգային արտահանման հսկողությամբ, և ոչ մի

նորմ դեռևս գոյություն չունի միջուկային զենքը չկիրառելու վերաբերյալ: Այս հարցը չի կարելի անտեսված համարել, իհարկե այն փաստով, որ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեան 1995թ. խորհրդի կարգով դիմեց Միջազգային դատարան ասումային իսկողի շուրջ, խոսում է այն մասին, որ միջազգային կազմակերպությունները առանձին պետություններից զատ զբաղվում են այս հարցով: Միջազգային դատարանը որոշեց, որ ոչ ընդհանուր միջազգային իրավունքը, ոչ միջազգային պայմանագրային իրավունքը չեն պարունակում հստակ լուծում, որը վերաբերում է ատոմային զենքի օգտագործմանը կամ սպառնում է դրա օգտագործմանը: Միջազգային դատարանի հաջորդ քայլը եղավ որոշել, որ արգելվում է ատոմային զենքի օգտագործումը կամ դրա օգտագործման սպառնալիքը, և ատոմային զենքի օգտագործումը կամ պրա օգտագործման սպառնալիքը պետք է համապատասխանեն ռազմական բախումների իրավունքի պահանջներին, մասնավորապես՝ միջազգային մարդասիրական իրավունքի սկզբունքներին, ու նորմերին և պահանջներին, որոնք վերաբերում են ատոմային զենքի օգտագործմանը՝:

Միջուկային զենքը մեր երկիր մոլորակում գոյություն ունեցող ամենավտանգավոր զենքն է: Այն կարող է միանգամից կործանել քաղաքներ, սպանել միլիոնավոր մարդկանց և ոչնչացնել բնությունն ու շրջակա միջավայրը, բացի այդ, այն իր կործանիչ հետևանքները բողոնում է տարիներ շարունակ: Ցավալից այն է, որ միջուկային զենքը շարունակաբար փոր-

ձարկվում է: Ըստ ՄԱԿ-ի տվյալների՝ միջուկային զենքի ավելի քան 2000 փորձարկում է եղել մինչ օրս:

Միջուկային զենքի ստեղծման հենց սկզբից ՄԱԿ-ը միջոցներ է ձեռնարկել զենքի այս առևտրի ոչնչացնելու համար: Հենց այս նպատակով և ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի որոշմամբ 1946թ. ստեղծվել հանձնաժողով, որը նպատակ ուներ, համագործակցելով միջուկային զենք տիրապետող երկրների հետ, կանխելու միջուկային զենքի ավելի լայն կերպով տարածումը: Խաղաղ նպատակներով միջուկային զենք տիրապետող երկիրը իր հերթին պարտավորվում է տեղեկատվություն փոխանակել ատոմային էներգիայի հետազոտարձագման մասին:

Միջուկային զենքի ստեղծումից հետո բազմաթիվ բազմակողմանի պայմանագրեր են կնքվել, որոնց նպատակը եղել է կանխել միջուկային զենքի կիրառումը և փորձարկումը: Այս պայմանագրերի քիչն դասվում են Միջուկային զենք չտարածելու մասին, Միջուկային զենքի փորձարկումը մթնոլորտում, ջրերում և տիեզերքում արգելելու մասին, 1996թ. կնքված և դեռևս ուժի մեջ չմտած Միջուկային փորձարկումների համապարփակ արգելման մասին պայմանագիրը:

Մի շարք երկկողմանի պայմանագրեր ևս կնքվել են, որոնցով փորձում են կարգավորել միջուկային խնդիրները:

1963թ. Միջուկային զենքի փորձարկման արգելման մասին պայմանագրով կարծես թե ընդհանուր լուծում է տրված հարցին:

Յուրաքանչյուր կողմ պարտավորվում է արգելել, կանխել, չիրականացնել միջուկային զենքի՝ ցանկացած փորձնական պայթյունների ցանկացած վայրում, որը գտնվում է նրա իրավական կարգավորման կամ հսկողության ներքո:

ա. մթնոլորտում, դրա սահմաններից դուրս, ներառյալ՝ տիեզերական տարածությունը, ջրերի հատակին, ներառյալ՝ տարածքային ջրերը և բաց ծովը,

բ. ցանկացած այլ միջավայրում, եթե այդ

պայթյունը առաջացնում է ռադիոակտիվ ալիքներ պետությունների տարածքային սահմաններից դուրս, որի իրավական կարգավորման կամ հսկողության տակ կատարվում է պայթյուն: Հետագայում պետությունները նույնպես պետք է խուսափեն ինչ-որ ձևով ընդարձակելու կամ մասնակցություն ցույց տալու ցանկացած միջուկային փորձարկումներ անելուց²:

Սրանով սահմանվում է, որ արգելվում է փորձարկել միջուկային զենք տիեզերքում ու ջրերի հատակին՝ անրագրելով այն հիմքը, որի համար էլ կազմվել էր պայմանագիրը, օգտագործել միջուկային զինամթերքը խաղաղ նպատակներով: Պայմանագրում չկա որևէ դրոյթ այն մասին, թե ինչպես է նախատեսվում իրականացնել պայմանագիրը կնքող պետությունների աջակցությամբ նպատակը:

1968թ. Ժնևի կոլիսի 1-ի միջուկային զենքի չտարածման պայմանագրով կողմնոր պարտավորվում են չտարածել միջուկային զենք:

Բոլոր այն պետությունները, որոնք տիրապետում են միջուկային զենքի, պարտավորվում են որևէ մեկին ոչ ուղիղ, ոչ էլ անուղղակի ձևով չհանձնել միջուկային զենք կամ այլ միջուկային պայթող սարք կամ հսկողությունը նման զենքի կամ սարքի նկատմամբ: Հավասարապես և որևէ ձևով չօգնել, չընդարձակել և չիրահրել որևէ պետության, որը չի տիրապետում միջուկային զենքի, ինչ-որ ձևով արտադրել կամ ձեռք բերել միջուկային զենք կամ այլ միջուկային պայթուցիկ սարքեր³:

Բոլոր այն պետությունները, որոնք չեն տիրապետում միջուկային զենքի, պարտավոր են պահպանել միջազգային նորմերը կամ դրույթները, որոնք սահմանվում են Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության (ԱԷՄԳ) կողմից: Պետությունները միջուկային զենքը խաղաղ նպատակներով կիրառելուց բացի չպետք է այն այլ նպատակներով կիրառեն: Նրանք պետք է երաշխավորեն դա, անկախ նրանից՝ սարքը կիրառվում է որպես միջուկային զենք, թե՞ դրա կիրառման համար

նախատեսված հարմարանք է, արտադրվում է և, թե՞ մշակվում է: Ինչ սահմանափակում էլ որ դնում է միջազգային իրավունքը, այն չպետք է խոչընդոտի որևէ պետության տնտեսական, տեխնոլոգիական զարգացմանը, եթե այն իրականացվում է խաղաղ նկատառումներով: Այն պետությունները, որոնք չեն տիրապետում միջուկային զենքի, պարտավորվում են կնքել պայմանագիր ԱԵՄԳ-ի հետ և հետևել նրա սահմանած նորմերին:

1968թ. պայմանագրում արդեն կանոնում ըստ որի՝ պետությունները պարտավորվում են աջակցել միմյանց միջուկային զենքի կիրառման մասին անհրաժեշտ սարքավորումների, նյութերի, գիտական և տեխնիկական տեղեկության փոխանակության միջոցով միայն խաղաղ նպատակներով: Յուրաքանչյուր պետություն ապագայում պարտավորվում է բանակցել միջուկային զինամարտության վերացման արդյունավետ պայմանների վերաբերյալ:

1971թ. պայմանագիրը արգելում է միջուկային զենք տեղադրել ծովերի և օվկիանոսների հատակին ու դրանց ընդերքում:

Միջազգային իրավունքով արգելվում է տեղակայել տեղադրել ծովերի և օվկիանոսների հատակին և դրանց ընդերքում ծովային գոտու արտաքին սահմաններից դուրս ցանկացած տեսակի միջուկային զենք, ինչպես նաև՝ զինամթերք կամ այլ հարմարանք՝ հատուկ նախատեսված նման տիպի զենքի պահպանման, փորձարկման կամ կիրառման համար¹:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում ստեղծվել են և գործում են զանազան հսկողության եղանակներ, որոնք կիրառվում են տարբեր՝ միջազգային մարդասիրական, ծովային և այլ ոլորտներում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ միջազգային հսկողության հիմքում, որը հիմնված է համագործակցության վրա, պետք է ընկած լինի միջազգային պայմանագիրը: Հսկողությունն իրականացվում է միջազգային իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներին և նպմերին համապա-

տասխան: Հսկողությունն իրականացվում է պետությունների պարտականությունների կատարման նկատմամբ:

Որպեսզի ծովերի և օվկիանոսների հատակին միջուկային զենքի տեղադրման արգելքի նպատակը արդյունավետ լինի, պետությունները այլ երկրներին հետևելու հսկողության իրավունք ունեն: Եթե հսկողությունից հետո պետության մոտ մնում են կասկածներ պետության կողմից իր պարտականությունների կատարման հարցում, պետությունները խորհրդակցում են նման կասկածների վերաբերյալ: Եթե գոյություն ունեցող կասկածները այնուամենայնիվ չեն փարատվում, պետությունները իրավունք ունեն դիմել այլ երկրների աջակցությանը: Եթե որևէ պետության տարածք անկախ իր կամքից հայտնվել է կասկածի տեղիք տվող վայրում, ապա այդ պետությունը ևս կարող է մասնակցել բանակցություններին, այնպես, ինչպես կասկածվող պետությունը: Պետությունները, հարցը ինքնուրույն չլուծելու դեպքում, դիմում են Անվտանգության խորհրդին:

1996թ. սեպտեմբերի 24-ին կնքվեց Միջուկային փորձարկումների համապարփակ արգելման մասին պայմանագիր, որն արդեն բավականին մանրամասնում է միջուկային զինամթերքի կարգավորման ոլորտը:

1. պետությունները պարտավորվում են չիրականացնել ցանկացած փորձարարական միջուկային պայթյուն, ինչպես նաև կանխել և արգելել նման միջուկային պայթյունը ցանկացած տեղում, որը գտնվում է իր իրավական կարգավորման ոլորտում կամ իր հսկողության տակ:

2. յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է հետազայում զսպել հրահրելուց, գրգռելուց կամ որևէ այլ տիպի փորձարարական միջուկային զենքի կիրառման մասնակցությունից կամ այլ միջուկային պայթյուն իրագործելուց²:

Պայմանագրում սահմանվում է, որ համընդհանուր կերպով միջուկային զենքի փորձարկումը արգելելու համար պետք է ստեղծվի

մի կազմակերպություն: Այս կազմակերպությունը պետք է ասարհովի միջազգային հետևյալ նորմի իրականացումը միջազգային հսկողությունը պրա նկատմամբ, ինչպես նաև պետությունների միջև պետք է ապահովի խորհրդակցություններ, համագործակցություններ: Կազմակերպությունը գտնվելու է Ավստրիայում (Վիեննայում): Կազմակերպությունը կունենա իր մարմինները՝ մասնակից պետություններից կազմված հանձնաժողով, գործադիր մարմին, տեխնիկական քարտուղարություն, որի մեջ մտնում է Տվյալների միջազգային կենտրոնը: Կազմակերպության միջոցները գոյանում են մասնակից պետությունների կատարած ներդրումներից⁶:

Ինչպիսի՞ իրավական կարգավորում են ապահովում մեր վերջևս նշած պայմանագրերը, թերև՝ ոչ մի լուրջ քայլ, որը հարցի լուծում կլինի: Սահմանված են բազմաթիվ նորմեր, բայց չկան դրանց կիրառման միջոցները: Անհրաժեշտ է մեթոդներ մշակել և համընդհանուր կերպով պարտավորեցնել պետություններին դա կիրառելու: Պետությունները պետք է կատարեն պայմանագրով իրենց ստանձնած պարտավորությունները, մասնավորապես՝ արգելել ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, եթե նրանք գտնվում են իրենց իրավական կարգավորման տարածքներում կամ այն տարածքներում, որոնք գտնվում են իրենց իրավական հսկողության ներքո, փորձարկել միջուկային որևէ տեսակի զենք, ինչպես դա պահանջվում է միջազգային իրավունքի սկզբունքներով:

Բացի վերը նշած մեթոդից, կան նաև այլ եղանակներ ևս, պետությունները ազգային շրջանակներում հիմնում են միջուկային կազմակերպություն, և միջուկային հարցերով զբաղվում է հենց այս մարմինը:

Գոյություն ունի նաև մի կարևոր մեթոդ և՛ հսկողությունը: Միջուկային զենքի փորձարկումն իրականացնելու համար սահմանված հսկողությունը կազմված է հետևյալ տարրե-

րից՝

1. միջազգային մոնիտորինգի համակարգ,
2. խորհրդակցություն և պարզաբանում,
3. հսկողություն տեղում,
4. վստահության ամրապնդման պայմաններ⁷:

Մենք պետք է ընդունենք այն փաստը, որ միջուկային զենքի խնդիրները արդեն կես դարից ավել միջազգային անհանգստության հենակետ են: Պետությունները շատ մեծ նշանակություն են տալիս միջուկային զենքին, քանի որ այն իր հզորությամբ գերազանցել է մինչ այդ գոյություն ունեցող զենքերին, որն էլ նպաստում է զենքի այս տեսակի արագ տարածմանը: Մեր կատարած ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս ասելու, որ միջուկային զենքի սահմանափակումը բոլոր կողմերով արդարացված է:

Վերը թվարկված մեթոդների հիմքը 1996թ. պայմանագրում առկա է, բայց, ցավոք, այն դեռևս ուժի մեջ չի մտել: Թերևս այն 172 պետությունները, որ ստորագրել են պայմանագիրը, անկախ վավերացման բացակայության փաստից, Վիեննայի 1963թ. կոնվենցիայի համաձայն, պարտավոր են զերծ մնալ այնպիսի գործողություններից, որոնք արգելք կլինեն պայմանագրի նպատակների իրականացմանը: Այլ կերպ ասած՝ պետությունները պետք է չփորձարկեն միջուկային զենք: Միջազգային իրավունքով սահմանվում է, որ համընդհանուր կերպով արգելված է միջուկային զենքի փորձարկումը սթնոլորատում, ջրերում, արգելված է տարածել միջուկային զենք: Գոյություն ունեցող միջազգային նորմերն էլ ոչ բոլոր միջուկային երկրների կողմից են ճանաչվում: Պետք է մշակել այնպիսի նորմեր, որ տարածվեն բոլոր պետությունների վրա և հատկապես՝ միջուկային զենք տիրապետողների: Միջազգային նորմերով ամրագրված է, որ պետությունները իրավունք ունեն արտադրել միջուկային զենք միայն գիտատեխնիկական, քաղաքական, տնտեսական, ռազմատեխնի-

կական զարգացման նկատառումներից ելնելով: Հենց այս պաշտպանիչ դրույթն էլ կիրառում են պետությունները՝ քողարկելու տարբեր տեսակի զենքերի տիրապետումը: Այնուամենայնիվ այս հարցը վերջնականորեն լուծված չի համարվում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Международное право. Ведение боевых действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. М., 1995г.
2. "Действующее международное право". Документы в 2-х томах. Т. 1, Т. 2. М., 2002г.
3. Гаагские конвенции и декларации 1899г. и 1907г.
4. Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний от 24 сентября 1996 года.
5. Договор о запрещении испытаний ядерного оружия в атмосфере, в космическом пространстве и под водой от 5 августа 1963 года.
6. Договор о запрещении размещения на дне морей и океанов и в его недрах ядерного оружия и других видов оружия массового уничтожения от 11 февраля 1971 г.
7. Договор о нераспространении ядерного оружия. Женева, 1 июля 1968 года.

¹ Տե՛ս 1996 ICJ 226,258 (8 July)

² Տե՛ս: Договор о запрещении испытаний ядерного оружия в атмосфере, в космическом пространстве и под водой от 5 августа 1963 г. С. 1.

³ Տե՛ս: Договор о нераспространении ядерного оружия. Женева, 1 июля 1968 года, 01.07.1968 г. С. 1.

⁴ Տե՛ս: Договор о запрещении размещения на дне морей и океанов и в его недрах ядерного оружия и других видов оружия массового уничтожения от 11 февраля 1971 г. С. 1.

⁵ Տե՛ս: Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний от 24 сентября 1996 г. С. 1.

⁶ Տե՛ս: Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний от 24 сентября 1996 г. С. 2.

⁷ Տե՛ս: Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний от 24 сентября 1996 г. С. 4.

ԱՐՏԱԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական
ֆակուլտետի շորթորդ կուրսի ուսանող

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՎԱՐԵԼՈՒ ԱՐԳԵԼՎԱԾ ՄԵԹՈԴՆԵՐ

Եթե պատերազմ վարելու արգելված միջոց-ներ ասելով հասկանում ենք, թե ինչ գևնր, գի-նատեսակներ չի կարելի օգտագործել, ապա պատերազմ վարելու արգելված մեթոդն իրե-նից ներկայացնում է պատերազմ վարելու մի-ջոցների օգտագործման և կիրառման կարգը: Ուստի գտնում ենք, որ պատերազմ վարելու արգելված մեթոդը սահմանված նպատակին հասնելու համար պատերազմ վարելու միջոց-ների օգտագործման տարբեր եղանակներ են, այն, թե ինչ եղանակով չի կարելի հասնել սահ-մանված նպատակին:

Պայրարի միջոցներն ու մեթոդներն այսօր էականորեն տարբերվում են անցյալում կի-րառված միջոցներից ու մեթոդներից, սակայն ոչ թե լավ առումով, որ սկսել են ավելի մեղմ մի-ջոցներ ու մեթոդներ կիրառել, այլ այն պատճառով, որ գնալով ավելի սարսափելի վնասներ ու ավերվածություններ սփռող միջոց-ներ են օգտագործում, արգելված մեթոդներ կի-րառում:

Իրավաբանական գրականության մեջ հա-ճախ նշվում է, որ պատերազմ վարելու մեթոդ-ները հիմնված են երեք հիմնարար սկզբունքնե-րի վրա՝ խտրականության արգելման, ավե-լորդ տառապանք չպատճառելու, ուխտադր-ժության արգելման¹, սակայն, երբ նշված սկզբ-րունքներից որևէ մեկը խախտվում է, ապա կի-րառված մեթոդը համարվում է արգելված:

Պատերազմ վարելու մեթոդները յիևում ևն արգելված և ոչ արգելված, թեպետև որոշ հե-լլինակներ առաջադրում են նաև մասնակի ար-գելված մեթոդներ²: Այդ մեթոդները վերաբերում ևն ցամաքային, օդային և ծովային պատե-

րազմներին:

Պատերազմ վարելու արգելված մեթոդները շատ են, որոնք ամրագրված են մի շարք մի-ջազգային իրավական ակտերում, սակայն, կախված նրանից, թե այդ մեթոդներից յուրա-րանչյուրը կոնկրետ ինչ օրյեկտի դեմ է ուղղ-ված, մենք, տալով տեսական դասակարգում, առաջարկում ենք հետևյալ երեք խմբերը՝

1.պատերազմ վարելու արգելված մեթոդներ, որոնց կիրառումն անմիջականորեն ուղղված է անձի դեմ,

2.պատերազմ վարելու արգելված մեթոդներ, որոնց կիրառումն անմիջականորեն ուղղված է նյութական արժեքների դեմ,

3.պատերազմ վարելու արգելված մեթոդներ, որոնք ունեն ոչ ընտրողական բնույթ, որոնց կի-րառումն անմիջականորեն ուղղված է և/կամ անձի, և/կամ նյութական արժեքների, և/կամ շրջակա միջավայրի դեմ:

Անձի դեմ ուղղված պատերազմ վարելու ար-գելված մեթոդներ ասելով՝ հասկանում ենք այնպիսի արգելված մեթոդներ, որոնք անմի-ջականորեն ուղղված են անձի դեմ, այսինքն՝ անձի կյանքի, առողջության դեմ, որոնց կի-րառման ժամանակ անձը ֆիզիկական և/կամ հոգեբանական տանջանքների է ենթարկվում: Այդպիսի արգելված մեթոդներից են՝ բանազր-նացին սպանելու կամ վիրավորելու արգելումը, գթության մեթոման արգելումը, շարքից դուրս եկած անձին սպանելու, վիրավորելու արգելու-մը, բաղաբացիակրան անձանց, խաղաղ բնակ-չության վրա հարձակման արգելումը և այլն:

Սովահարության արգելում. Սովահարու-թյունը՝ որպես պատերազմ վարելու արգելված

մեթոդ, դեռևս հնագույն ժամանակներից է կիրառվել: Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 54-րդ և Երկրորդ լրացուցիչ արձանագրության՝ 14-րդ հոդվածները համաձայն՝ արգելվում է քաղաքացիական բնակչության շրջանում սովն օգտագործել որպես պատերազմելու մեթոդ: Իսկապես, սա աննարդկային քայլ է, որը նաև խախտում է մարդասիրական իրավունքի՝ ըստ անհատների սահմանափակման սկզբունքը⁴: Սրա հետ կապված հարց է ծագում, եթե, օրինակ, մի կողմի իշխանությունները շրջափակյան մեջ են վերցնում որոշակի տարածք և արգելում էլքն ու մուտքը այդ տարածք, որի արդյունքում շրջափակվածները գրկվում են կիմնական սննդամթերքից, ապա այստեղ կիրառվե՞ց սովահարության դիմելու մեթոդը, թե՞ ոչ՞:

Մեր կարծիքով այս դեպքում չի կարելի մեղադրել այդ կողմին սովը որպես պատերազմ վարելու արգելված մեթոդ օգտագործելու համար, քանի որ այս արարքի օբյեկտիվ կողմը՝ հարձակվել, ոչնչացնել, դուրս տանել այն օբյեկտները, որոնք անհրաժեշտ են քաղաքացիական բնակչության գոյատևման համար, օրինակ՝ պարենի պաշարները, պարեն արտադրող գյուղատնտեսական շրջանները, ցանքերը և այլն. այստեղ առկա չէ, և, բացի այդ էլ, Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 54-րդ հոդվածի Լրկրորդ կետի համաձայն՝ այդ արգելքները չեն կիրառվում քացառապես զինված ուժերի անձնակազմի գոյության պահպանման, այլ նպատակների, ռազմական գործողությունների ուղղակի պաշտպանության համար:

Մակայն պետք է նշել, որ եթե այդ քայլերը հանգեցնում են նրան, որ բնակչության շրջանում սով է առաջանում կամ բնակչությունը հարկադրված մեկնում է, թողնում իր տարածքները, ապա այստեղ առկա է սովահարության դիմելու արգելված մեթոդը: Հետևապես, պարտադիր չէ, որ անձը գամվի սովահար վիճակում, պարզապես, եթե պարենի պաշարները, խմելու ջրի մատակարարման կառույցները դիտավորությամբ փչացնում, ոչնչացնում են, որի

նպատակն այն է, որ բնակչությունը չկարողանա օգտվել դրանցից, և բնակչությունն էլ, հակառակորդի կողմից հիշյալ օբյեկտների շարքից դուրս բերելուց հետո, անմիջապես լրում է տարածքն այն պարզ պատճառաբանությամբ, որ այլևս հնարավոր չէ մնալ, չկան նվազագույն կենսապայմաններ, և կարևոր չէ նաև այն, որ բնակչությունը նման պայմաններում ընդամենը մի քանի ժամ է մնացել, միևնույն է. այս պարագայում թշնամու կողմից կիրառվեց սովահարության՝ որպես պատերազմ վարելու արգելված մեթոդը:

Ադեաի ենթարկված թռչող սպարառից անկարգելով իջնող անձանց վրա օդում գտնվելու ժամանակ հարձակման արգելում. Այս մեթոդն առաջին անգամ ամրագրվել է «Օդային պատերազմի վարման կանոնների մասին» 1923թ. վրաստարդում, որն այդպես էլ իրավաբանական ուժ չստացավ: Համաձայն սրա 20-րդ հոդվածի՝ եթե ինքնաթիռն ադեաի ենթարկվում է օդում գտնվելու ժամանակ, ապա ինքնաթիռը անկարգելով լքողները չեն կարող հարձակման օբյեկտ դառնալ մինչև գետնին հասնելը:

Մակայն, մեր կարծիքով, «մինչ գետնին հասնելը հարձակման օբյեկտ չեն կարող դառնալ» արտահայտությունը սխալ է, քանի որ ըստ հոդվածի՝ ստացվում է, երբ վայրէջք կատարեցին. նրանց կարելի է սպանել: Այդ հոդվածում անհրաժեշտ է ավելացնել, որ հարձակման թիրախ չեն հանդիսանա, եթե վայրէջք կատարելուց հետո հանձնվեն կամ թշնամական որևէ գործողություն չձեռնարկեն:

Այս արգելված մեթոդն ամրագրված է նաև Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 42-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ ադեաի ենթարկվող թռչող սպարառից անկարգելով թռչող ոչ մի անձ հարձակման չպետք է ենթարկվի իր վայրէջքի ընթացքում:

Ադեաի ենթարկվող թռչող սպարառից անկարգելով թռչող, հակառակորդ կողմից վերահսկվող տարածքում վայրէջք կատարած անձին հնարավորություն է տրվում գերի հանձնվել՝ մինչև նա հարձակման օբյեկտ կդառնա՞:

Սակայն եթե ակնառու է, որ վերջինս թշնամական գործողություններ է կատարում. ապա նրան կարելի է դիտարկել որպես մարտիկ՝ դրանից բխող հետևանքներով հանդերձ:

Եթե անձը վիրավորված է, բայց շարունակում է կռվել, ապա նա չի ընկնում *horse de combat*-ի հովանավորության ներքո և նրան կարելի է սպանել: Այն արագ պատճառաբանությամբ չի կարելի սպանել աղետի ենթարկված բուռն ապարատից անկարգելով իջնող անձանց. քանի որ վերջիններս համարվում են շարքից դուրս եկած (*horse de combat*)⁷. իսկ շարքից դուրս եկած է համարվում այն անձը, որը գտնվում է գիտակցությունը կորցրած վիճակում կամ որևէ ձևով շարքից դուրս է եկել վիրավորվելու կամ հիվանդության հետևանքով և այդ պատճառով ընդունակ չէ պաշտպանվելու. պայմանով, որ ցանկացած այդպիսի դեպքում այդ անձը ձեռնպահ է մնում որևէ թշնամական գործողությունից և չի փորձում փախչել:

Ուխտադրժության արգելում. Այս արգելված մեթոդն իր ամրագրումն է ստացել Ցամաքային կոնվենցիայում, համաձայն որի՝ արգելվում է հակառակորդի բնակչությանը կամ զորքերին պատկանող անձանց դավաճանաբար սպանելու կամ վիրավորելը:

Այս մեթոդի մասին է նշվում նաև Ծովային կոնվենցիայի 15-րդ, Առաջին կոնվենցիայի 53-րդ, Երկրորդ կոնվենցիայի⁸ 45-րդ, Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 37-39-րդ, 85-րդ հոդվածներում:

Մարդասիրական իրավունքը արգելում է հակառակորդին սպանել, վիրավորել կամ գերի վերցնել՝ դիմելով ուխտադրժության:

Իսկ ի՞նչ է իրենից ներկայացնում ուխտադրժությունը:

Ուխտադրժություն են համարվում այն գործողությունները, որոնք նպատակամղված են հակառակորդի մոտ վստահություն առաջացնելու և ստիպել հավատարմ. որ վերջինս պաշտպանության իրավունք ունի, սակայն նպատակ ունենալով խաբել՝ այդպիսի վստահությունից օգտվելով:

Մեր կարծիքով վստահության շարունակումը

ինքնին հանցավոր արարք չէ, սակայն երբ դրա հետևանքով սպանություն կամ մարդասիրական իրավունքով արգելված ուրև այլ վնաս է պատճառվում, այդ դեպքում նոր վստահության շարունակումը կհանդիսանա հանցագործություն:

Ուխտադրժության օրինակներ են հանդիսանում հաշտության դրոշի ներքո բանակցություններ վարելու մտադրություն կամ կապիտուլացում ձևացնելը, վիրավորվելու կամ հիվանդության հետևանքով շարքից դուրս գալ ձևացնելը, քաղաքացիական անձի կամ ոչ մարտիկի կարգավիճակ ունենալ ձևացնելը, Միավորված ազգերի կազմակերպության, չեզոք պետությունների կամ ընդհարման կողմ շիանդիսացող այլ պետությունների նշանների, խորհրդանշանների կամ համազգևտի օգտագործման միջոցով պաշտպանություն տրամադրող կարգավիճակ ունենալ ձևացնելը:

Պլուրեմային հարց է այն, թե ինչպես զանազան կազմակերպության հագուստով կոմունիստներին, օրինակ պարտիզաններին, որոնք մարտիկ են, իրավաբանորեն արգելված ուխտադրժությունից, այսինքն՝ խոսքը վերաբերում է Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 37-րդ հոդվածով նախատեսված ուխտադրժությանը, որը նման քայլ է նախատեսում քաղաքացիական անձի կամ ոչ մարտիկի կարգավիճակ ունենալ ձևացնելու:

Սրա հետ կապված մեկ այլ հարց ևս պետք է ուսումնասիրել. նա, ով քաղաքացիական անձ է ձևանում, արդյոք դա չի հակասում այն դրույթին, որ մարտիկի պարտականությունն է հանդիսանում մշտապես տարբերակել իրեն ոչ մարտիկից, քանի որ մարտիկը պետք է պատշաճ վարքագիծ դրսևորի: Մարտիկի վարքագիծը պետք է համահունչ լինի մարդասիրական իրավունքի նորմերին⁹:

Նետաքրքիր է հետևյալ օրինակը. կոմբատանտը, Կարմիր խաչի մեքենայով վախուտի դիմելով, փրկվում է գերությունից¹⁰: Արդյո՞ք սա ուխտադրժություն է:

Մեր կարծիքով՝ միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերը խախտվում են այս

պարագայում, քայց դա այնպիսի լուրջ խախտում (stricto sensu) էլ չէ: Հիմք ընդունելով Առաջին լրացուցիչ արձանագրության 85-րդ հոդվածի 3-րդ կետը՝ կարելի է ասել, որ դա այնպիսի արարք չէ, որ համարվի լուրջ խախտում, սակայն այդ նույն մեքենայով հակառակորդի վրա հարձակվելու ժամանակ այն կհամարվի լուրջ խախտում:

Մեկ այլ հետաքրքիր օրինակ է նաև հետևյալը. Նյույորքերգի ռազմական տրիբունալը Սկորցենի գործով կայացված վճռում գերմանական սպաների կողմից հակառակորդի ռազմական հագուստը օգտագործելով ռազմական օբյեկտ գրավելու համար պատասխանատվության չսահմանեց վերջիններիս համար. իսկ այդ նույն հագուստով մարտիկ բռնելու համար պատասխանատվություն սահմանեց¹¹:

Նյուրական արժեքների դեմ ուղղված պատերազմ վարելու արգելված մեթոդներ ասելով հասկանում ենք այնպիսի մեթոդներ, որոնք անմիջականորեն ուղղված են նյուրական արժեքների դեմ, օրինակ՝ մասնավոր և պետական գույքի ոչնչացում, բռնագրավում, միջազգայնորեն ընդունված սարքերանշանների ոչ պատշաճ օգտագործում, շինությունների ավերում, մշակութային օբյեկտների ոչնչացում և այլն:

Միջազգայնորեն ճանաչված խորհրդանշանների չարաչափման արգելում.

Արգելվում է ոչ պատշաճ օգտագործել միջազգայնորեն ճանաչված խորհրդանշանները: Գրանք են Կարմիր խաչի, Կարմիր մահիկի, Կարմիր առյուծի և արևի, Կարմիր բյուրեղի, քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության, մշակութային արժեքների պաշտպանության, Ժնևի կոնվենցիաներով նախատեսված սարքերանշանները, ազդանշանները:

Մեր կարծիքով՝ այդպիսի նշանների ոչ պատշաճ օգտագործումն արգելված է հետևյալ հանգամանքներում՝

1. հարձակումների, զինված գործադուրյունների ժամանակ,
2. երբ այն ծառայում է նրա համար, որպեսզի խանգարեն ռազմական գործողություններին:

Հակառակորդին դիտավորությամբ մոլորության մեջ գցելու նպատակով պաշտպանական նշանի օգտագործումը, օրինակ՝ Կարմիր խաչի պաշտպանության ներքո ռազմական առաջխաղացումը կամ զենքի փոխադրումը Կարմիր խաչի նշանը կրող շուսապ օգնության մեքենայով կամ նմանատիպ փոխադրամիջոցով, ուխտադրություն է:

Սա չափազանց լուրջ խախտում է¹², քանի որ խորհրդանշանի չարաչափումը խաթարում է նրա պաշտպանիչ ուժի նկատմամբ հավատը և կարող է հանգեցնել նրա պաշտպանական նշանակության կորստին նույնիսկ այն կառույցների, փոխադրամիջոցների և անձանց համար, որոնք նշանը կրում են օրինականորեն:

Փորձը ցույց է տալիս, թե որքան դժվար է վերականգնել խաթարված վստահությունը, նամանավանդ պատերազմի պայմաններում. կրք իշխում են կասկածամտությունը, ատելությունն ու արհամարիանքը:

Իսկ ի՞նչ ենք հասկանում խորհրդանշանի ոչ ճիշտ օգտագործում ասելով:

Մեր կարծիքով խորհրդանշանի չարաչափման հետևյալ երեք ձևերը կան՝

1. նմանակում, այսինքն՝ այնպիսի նշանի օգտագործում, որն իր ձևի և/կամ գույնի պատճառով կարող է շփոթվել խորհրդանշանի հետ,
2. ուխտադրություն, օրինակ՝ խորհրդանշանի օգտագործումը զինված ընդհարման ժամանակ մարտիկներին կամ ռազմական օբյեկտները պաշտպանելու նպատակով,
3. բռնատիրում, այսինքն՝ խորհրդանշանի օգտագործումը նման իրավունք չունեցող մարմինների կամ անձանց կողմից, օրինակ՝ առևտրական ձեռնարկությունների, հասարակական կազմակերպությունների, դեղագործների, բժիշկների կամ պարզապես անհաստեղի կողմից: Բռնատիրում պետք է համարել նաև այն, երբ խորհրդանշանն օգտագործելու իրավունք ունեցող անձինք այն չեն օգտագործում կոնվենցիաներին և լրացուցիչ արձանագրություններին համապատասխան:

Ոչ ընտրողական և շրջակա միջավայրի

անվտանգության դեմ ուղղված պատերազմ վարելու արգելված մեթոդներ ասելով հասկանում ենք պատերազմ վարելու այնպիսի արգելված մեթոդներ, որոնք ունեն ոչ ընտրողական բնույթ, գուգորդվում են մեծ ավերածություններով, կարող են ուղղված լինել և/կամ անձի, և կամ նյութական արժեքների, և/կամ շրջակա միջավայրի դեմ:

Քանի որ մարդասիրական իրավունքի նպատակը ռազմական անհրաժեշտության և մարդկային սիրալիրության միջև հավասարակշռություն ապահովելն է¹³, ուստի այսպիսի պայմաններում լիովին դատապարտելի են ոչ ընտրողական բնույթի հարձակումները:

Շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության արգելում. Եթե Հաագայի կոնվենցիան ամրագրում է, որ զինված ընդհարման ժամանակ արգելվում է պատերազմելու անսահմանափակ մեթոդներ և միջոցներ կիրառել և արգելվում է այնպիսի մեթոդներ և միջոցներ կիրառել, որոնք կարող են ավելորդ վնասներ կամ տառապանքներ պատճառել, ապա Առաջին լրացուցիչ արձանագրությունը դրանց ավելացրեց նաև այն, որ արգելվում է կիրառել պատերազմելու այնպիսի միջոցներ և մեթոդներ, որոնք նպատակ ունեն շրջակա միջավայրին սպառնալու, կամ, կարելի է ենթադրել, որ կոյուտոնուստեն լայնածավալ, երկարատև և լուրջ վնաս: Լայնածավալ վնաս ասելով հասկանում ենք, որ վնասը մեծ տարածքներ է ընդգրկել, ուղղված է եղել շրջակա միջավայրի մեկից ավելի օբյեկտների կամ մեկ օբյեկտի տարբեր քաղաքատարրերի դեմ:

Լուրջ վնաս ասելով հասկանում ենք, որ շրջակա միջավայրին պատճառված վնասը բացասական անդրադարձ կունենա մարդու, կենդանական և բուսական աշխարհի վրա, և որ առաջացած բացասական հետևանքները հալթահարելու համար լուրջ ներդրումներ, հսկայածավալ աշխատանք կպահանջվեն:

Երկարատև վնասը արգելված մեթոդի գործադրման հետևանքով առաջացած բացասական հետևանքի վերացնելու համար անհրաժեշտ ժամանակահատվածն է: Պարտադիր չէ,

որ այդ ժամանակահատվածը մի քանի տասնամյակ տևի¹⁴, այն կարող է և մի քանի տարի տևել, սակայն այդ վնասը անմիջապես վերացնող հնարավորություն չպետք է լինի: Օրինակ նոր տնկած թեկուզ 1000 ծառի առկայությունը չի վկայում այդտեղ անտառի գոյությունը, այլ սնկված ծառերի միայն 50 տարի հետո են դառնում անտառ, և այսպիսի պայմաններում, եթե անտառ է ոչնչացվել, հետևապես նրա բացասական հետևանքները կհաղթահարվեն տասնամյակների ընթացքում:

Բնական միջավայրը համարվում է քաղաքացիական օբյեկտ և որպես այդպիսին պաշտպանվում է նույն սկզբունքներով և նորմերով, որոնք պաշտպանում են այլ քաղաքացիական օբյեկտները, մասնավորապես տարբերակման և համաչափության սկզբունքներով: Կա նշանակում է, որ բնական միջավայրի և ոչ մի տարր չի կարող հարձակման օբյեկտ դառնալ, եթե այն ռազմական օբյեկտ չէ, և որ արգելվում է հարձակվել ռազմական օբյեկտի վրա, եթե, ինչպես սպասվում է, որ այդ հարձակումը կարող է ուղեկցող այնպիսի վնաս հասցնել բնական միջավայրին, որ չափից ավելի մեծ կլինի ենթադրաբար սպասվելիք կոնկրետ և անմիջական ռազմական առավելության նկատմամբ:

Արգելվում է ռազմական նպատակների համար օգտագործել արհեստականորեն առաջացրած երևույթներ՝ երկրաշարժ, ցունամի, էկոլոգիական հավասարակշռության խախտում, եղանակի փոփոխություն¹⁵:

Ռազմական գործողությունների վարման ընդհանուր սկզբունքները կիրառվում են նաև շրջակա միջավայրի նկատմամբ:

Պատերազմի վարման մեթոդներն ու միջոցներն օգտագործելիս պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվի շրջակա միջավայրի պաշտպանությունն ու պահպանությունը:

Ռազմական գործողություններ իրականացնելիս պետք է ձեռնարկվեն նախազգուշական բոլոր հնարավոր միջոցները՝ խուսափելու շրջակա միջավայրը պատահական վնասելուց կամ, համեմայն դեպք, այդ վնասը հասցնելու

նվազագույնի¹⁶։

*Ռազմական փոխճնշման կիրառման արգելա-
յուրմ.* Ռազմական փոխճնշման նպատակը
օրինախախտ պետությանը ստիպելն է, որ
վերջինս իրավախախտումներ չանի, պահպա-
նի պատերազմի օրենքներն ու սովորույթները,
առաջնորդվի մարդասիրական իրավունքի
նորմերով։

Կան երկու հիմնական պայման, որպեսզի կի-
րառված ռեպրեսալիան համարվի իրավա-
չափ՝

1. նախազգուշական միջոցներ ձեռնարկելը,
2. համաչափության սկզբունքը պահպանելը,
այսինքն՝ կիրառված քայլերի և սպառվելիք
հետևանքների համաչափ լինելը¹⁷։

Այս մեթոդի դիմում է այն կողմը, որն ինքս չի
հանգեցրել այդպիսի իրավիճակի, այլ կերպ
առած՝ ենթադրյալ գոնն է։ Մեր կարծիքով՝
իրավաչափության և ոչ մի տարր իր մեջ չի
պարունակում այս մեթոդը և այն կարելի է հա-
մեմատել «ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատա-
ման» սկզբունքի հետ և դրանով հանդերձ վեր-
ջինս անընդունելի, հակաբարոյական ևնր հա-
մարում։

Ճիշտ է, մարդասիրական իրավունքը թույ-
լատրում է ռազմական անհրաժեշտությունից
դրոված, որոշակի քայլերի դիմել, որոշակի մե-
թոդներ կիրառել, սակայն ռազմական անհրա-
ժեշտությունը պետությունների համար այսօր
հնչում է որպես ռազմական հարմարություն՝
դրանից ելնելով կատարելով իրենց անօրեն
արարքները՝ կեղծ բարեպաշտության տակ
քողարկված։

Միջազգային մարդասիրական իրավունքի
նորմերը կատարելու, պահպանելու հարցում
պետությունները քաղաքական կամք չեն
դրսևորում, այնինչ անձի պաշտպանությունը
միջազգային մարդասիրական իրավունքի
անկյունաքարն է։ Այսօրվա իրականությունը
պարտադրում է առավել զգոն լինել պատե-
րագմների ժամանակ, քանի որ մարդն ունակ է
և բարին արարել, և չարիք գործել։

Մեր կարծիքով՝ անհրաժեշտ է մարդասիրա-
կան իրավունքի վերաբերյալ սեմինար-պա-
րապանքներ անցկացնել, որպեսզի բնակչու-
թյունը իրագեկ լինի մարդասիրական իրավու-
նքին, նրա էությունը, սահմանափակումներին ու
արգելքներին, ուսումնական հաստատություն-
ներում պետք է համապատասխան առարկա
ուսուցանվի, հատկապես բարձրագույն գիւնվո-
րական հաստատություններում պետք է
աշխրջորեն մտնենան դրան, քանի որ կարևոր
է զինված ուժերում ռսուցում կազմակերպելը,
զինվորների իմացության աստիճանը բարձ-
րացնելը, շատ է կարևորվում հատկապես զին-
վորների հետ տարվող աշխատանքը այս ուղ-
ությամբ, զիտաժողովներ պետք է անցկաց-
վեն, քննարկվեն արդի հիմնախնդիրները։

Անհրաժեշտ է ավելի շատ տեղեկություններ
տարածել Կարմիր խաչի, Կարմիր մահիկի,
Կարմիր բյուրեղի սխալ գործածության վերա-
բերյալ, ինչպես նաև այն հետևանքների մա-
սին, որ խաղաղ պայմաններում տարբերա-
նըշանի սխալ օգտագործումը կարող է վատ
հետևանք թողնել հնարավոր պատերազմա-
կան իրավիճակում։

¹ Տե՛ս Antonio Cassese, *International law*. New York, 2005, p. 795.

² Տե՛ս Քոլարյան Վ, Միջազգային իրավունք, ուսումնական ձևանարկ, Երևան, 2002թ., էջ 271։

³ Տե՛ս Այստիետ Առաջին լրացուցիչ արձանագրության («Միջազգային զինված բնդիարումների գոհերի պաշտպանության
մասին» 1949թ. օգոստոսի 12-ի Ժճնի կոնվենցիաների լրացուցիչ արձանագրություն) և Երկրորդ լրացուցիչ արձանագրության
(«Միջազգային բնույթ չկող զինված բնդիարումների գոհերի պաշտպանության մասին» 1949թ. օգոստոսի 12-ի Ժճնի
կոնվենցիաների լրացուցիչ արձանագրություն)։

⁴ Տե՛ս Ժան Պիկտե, Միջազգային մարդասիրական իրավունքի զարգացումն ու սկզբունքները, ԿԻՄԿ, Երևան, 2000թ., էջ 80։

⁵ Տե՛ս Perspectives on the ICRC study on customary international humanitarian law, UK, Cambridge, 2007, p. 246

⁶ Տե՛ս Perspectives on the ICRC study on customary international humanitarian law, UK, Cambridge, 2007, p. 242.

⁷ Տե՛ս Perspectives on the ICRC study on customary international humanitarian law, UK, Cambridge, 2007, p. 241.

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ ցանկանում ենք մարդկությանն ուղղել հետևյալ խոսքերը. կկեր չառաջնորդվենք «ջունգլիների օրենքով», «Մարդը մարդու համար գայլ է» (լատ.Homo homini lupus), «վայ պարտվողին» (լատ. vae victis) սկզբունքներով, այլ «Սիրիր թշնամուր»,

«Խաղաղություն և սեր բանական էակների միջև» սկզբունքներով:

Բոլորիս պեսք է միավորի և ուղղորդի համամարդկային այն մեծ ուժը, որը մարդասիրություն է կոչվում:

⁸ Այսուհետ ծովային կոնվենցիա («Ծովային պատերազմի ժամանակ պատերազմող կողմերի միջև հարաբերությունները կարգավորող օրենքների մասին» կոնվենցիա), Առաջին կոնվենցիա («Կործող բանակում վիրավորների և հիվանդների վիճակի բարելավման մասին» կոնվենցիա), Երկրորդ կոնվենցիա («Ծովում զինված ուժերի վիրավորների, հիվանդների և նավաբեկյալների վիճակի բարելավման մասին» կոնվենցիա):

⁹ Տե՛ս. Malcolm N. Shaw. International law, Fifth edition, UK, Cambridge, 2005, p. 1063.

¹⁰ Տե՛ս. Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов. Москва, 2000. С. 297.

¹¹ Տե՛ս. Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов. Москва, 2000. С. 296.

¹² Տե՛ս. Dieter Fleck. The handbook of humanitarian law in armed conflicts, GB, Oxford, 2007, p.172.

¹³ Տե՛ս. Laura Perna. The formatrion of the treaty on non-international armed conflicts. Boston, 2006, p. 1.

¹⁴ Տե՛ս. Ограничение методов и средств ведения войны. Фрш. С. 4.

¹⁵ Տե՛ս. Тункин И.П. Международное право, М., 1994, С. 494.

¹⁶ Տե՛ս. Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов, Москва, 2000, С. 296.

¹⁷ Տե՛ս. Dieter Fleck. The handbook of humanitarian law in armed conflicts, GB, Oxford, 2007, p.205.

ЭЛЛАДА АЙРИЯН

Сонскатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

КВАЛИФИКАЦИЯ УБИЙСТВА В СОСТОЯНИИ АФФЕКТА ПО ПРИЗНАКАМ СУБЪЕКТА

В Уголовном праве неоднозначной представляется и проблема субъекта аффектированного убийства. Как известно, понятие «субъект преступления» включает в себя ответ на вопрос: кто может нести уголовную ответственность в случае совершения общественно опасного деяния, предусмотренного уголовным законом? И, следовательно, выполняет в уголовном праве функцию одного из условий уголовной ответственности, входящих в ее основание. Деяние субъекта может повлечь за собой уголовную ответственность только при наличии следующих признаков: во-первых, субъектом преступления может быть только физическое лицо, т.е. человек; во-вторых – вменяемость данного физического лица и третий важный признак – это достижение субъектом определенного законом возраста.

Такое условие, в настоящее время, считается необходимым в законодательствах почти всех цивилизованных стран. Эти наиболее существенные и основные признаки всех субъектов преступлений составляют научное понятие общего субъекта преступления. Такие общие признаки субъекта являются обязательными для всех составов преступлений и необходимыми для квалификации любого уголовно наказуемого деяния. И это естественно, ибо для того, чтобы человек был способен отвечать по нормам уголовного закона за свои поступки, он должен понимать их социальную значимость, предвидеть

причинную связь между своей деятельностью и ее результатами, быть способным к критическому анализу поступков, соизмерять их с определенными нормами поведения, установленными в обществе.

Такими признаками должен обладать и субъект преступления, предусмотренного ст.107 УК РФ (ст. 105 УК РА).

Возраст, с которого наступает уголовная ответственность для лица за убийство в состоянии аффекта, определяется по-разному законодательствами РА и РФ. В РА субъектом аффектированного убийства может быть лицо, достигшее 14-летнего возраста, в РФ им может быть лицо, достигшее 16 лет, хотя в ранее действующем Уголовном кодексе РСФСР ответственность за такое убийство наступала с 14 лет. Изменив возраст, с которого наступает уголовная ответственность с 14 на 16 лет, законодатель, тем самым, отмечает, что именно к этому возрасту люди, как правило, достигают такой психологической и социальной зрелости, что способны сознавать общественно опасный характер соответствующих деяний и удерживаться от их совершения¹. Нравственное развитие и мировоззрение в 14-15 летнем возрасте, как правило, еще далеки от совершенства ввиду отсутствия жизненного опыта и умения разбираться в сложных конфликтных ситуациях. И соответственно требовать от подростка в данном возрасте того, чтобы он при возникновении такого сильного раз-

дражителя, как насилье, тяжкое оскорбление, иные противозаконные действия, повлекшие или могущие повлечь тяжкие последствия для него самого или его близких, правильно повел бы себя в конфликтной ситуации и избрал бы правомерный вариант поведения, считаем неверным.

И в данном случае мы согласны с позицией законодательства РФ, и считаем, что только взрослый человек имеет возможность избавиться от воздействия аффекта и найти выход из сложившейся ситуации. Здесь отметим также, что очень часто на практике встречаются случаи совершения убийства в состоянии аффекта подростками, которые квалифицируются как убийство по ст. 105 УК РФ (ст. 104 УК РА). И получается, что несовершеннолетний, совершивший преступление в состоянии аффекта несет более строгую ответственность, чем лицо, достигшее 16 летнего возраста, ответственность которого наступает по ст. 107 УК РФ (ст. 105 УК РА), санкция которой несоизмерима меньше по сравнению с санкцией ст. 105 УК РФ (ст. 104 УК РА), что, в свою очередь, является абсурдом. Такое положение нельзя признать обоснованным, поскольку назначенное наказание за убийство не будет соответствовать характеру и степени общественной опасности преступления, обстоятельствам его совершения и личности виновного и тем самым будет нарушен один из основополагающих принципов уголовного законодательства - принцип справедливости.

Исходя из буквального толкования уголовного закона, в случае констатации у несовершеннолетнего сильного душевного волнения, совершение убийства в состоянии аффекта не признается преступлением, поскольку отсутствует такой элемент состава как субъект. А исходя из ст. 8 УК РФ (ст. 3 УК РА) следует, что основанием уголовной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава

преступления, предусмотренного Уголовным кодексом.

Обобщая вышесказанное, представляется оправданным исключить из ст. 24 УК РА, предусматривающий ответственность с 14 лет, убийство в состоянии аффекта. И в этом случае при совершении подростками в возрасте от 14 до 16 лет преступления, предусмотренного ст. 105 УК РА правильным будет освободить данных лиц от уголовной ответственности, поскольку они не будут являться субъектами данного преступления.

Важным признаком в рассматриваемом преступлении является также категория вменяемости. Согласно уголовному законодательству, только вменяемое лицо может подлежать уголовной ответственности и нести наказание, поскольку оно в момент совершения преступления способно сознавать характер своего поведения и руководить им.

Поскольку физиологический аффект, под влиянием которого лицо совершает преступление, не является временным болезненным расстройством психики, а протекает по психологическим законам развития нормальных психических процессов, и в основе сужения сознания лежат физиологические, а не патологические механизмы, следовательно, он не исключает вменяемость лица. Поэтому лицо, совершившее аффектированное убийство, нельзя признать невменяемым, и оно подлежит уголовной ответственности.

Как известно, одним из спорных вопросов, определяющих ответственность субъекта преступления, является проблема ограниченной или уменьшенной вменяемости. Вопрос о признании уменьшенной вменяемости вызывал серьезные споры и среди юристов, и среди психиатров, которые разделились на сторонников и противников признания уменьшенной вменяемости.

Так, известный русский ученый Н.С. Таганцев считал, что понятие «уменьшенной

вменяемости» представляется не только излишним, в виду общего права суда признавать заслуживающим снисхождения, но и нежелательным по своей неопределенности и односторонности².

Доказывали необходимость использования как понятия «уменьшенной вменяемости», так и учета его в практике уголовной ответственности психиатр Д.Р. Лунд³, юристы Ю.М. Антонян, С.В. Бородин⁴ и многие другие.

Критерии уменьшенной вменяемости должны быть такими же, как у вменяемости вообще. Но если при определении вменяемости решается вопрос, ответственен субъект или нет за свои действия, то установление уменьшенной вменяемости должно решить вопрос о смягчении ответственности лица, совершившего преступление и признанного вменяемым, и о целесообразности применения к нему мер медицинского характера.

Медицинский критерий уменьшенной вменяемости означает, «что лицо страдает определенными недостатками, аномалиями в психической сфере, а юридический - что имеющиеся аномалии, отклонения в психике снижают, ослабляют возможность субъекта отдавать отчет в своих действиях и руководить ими, хотя и не лишают возможности полностью использовать свой интеллект и волю»⁵.

Однако следует иметь в виду, что наличие психического расстройства, не исключаяющее вменяемости, не всегда судом должно обязательно учитываться как смягчающее обстоятельство⁶.

В связи с этим, авторы, исследовавшие проблему уменьшенной вменяемости, обоснованно предлагают в уголовное законодательство включить норму следующего содержания: «Лицу, признанному уменьшенно вменяемым, наказание назначается с учетом состояния психики, но оно не может быть более строгим, чем наказание, назначенное психически здоровым»⁷.

Из приведенных законодательных положений следует вывод, что ограниченная (уменьшенная) вменяемость, во-первых, является состоянием вменяемости и не устраняет уголовной ответственности, во-вторых, может учитываться судом при назначении наказания и, в-третьих, может служить основанием для применения мер медицинского характера.

Некоторые авторы считают целесообразным отнесение физиологического аффекта к указанному институту. В своей монографии А.И.Марцев указывает: «Являясь структурной частью психики человека, эмоциональное состояние, именуемое в законе аффектом, тоже представляет собой психическое расстройство, не устраняющее вменяемости. Поэтому есть все основания для признания того факта, что лицу, действующему в состоянии аффекта присуща ограниченная вменяемость»⁸.

Соглашаясь с такой позицией, мы считаем, что виновный в момент совершения такого преступления не может в полной мере сознавать общественную опасность своих действий из-за сужения у него сознания, к тому же происходит торможение интеллектуальной сферы деятельности виновного и в такой ситуации лицо может принять такое решение, которое у него в обычном состоянии могло бы и не возникнуть, в том числе оно легче может совершить преступление.

На основании этого, можно сказать, что виновный в совершении рассматриваемого преступления не обладает всеми признаками, достаточными для того, чтобы признать его вменяемым в полной мере, как того требует закон.

Фактически, лицо в состоянии аффекта обладает, своего рода, особым промежуточным психическим состоянием, которое подразумевает, что виновный в момент совершения преступления отдает неполный отчет в своих действиях, последствия от таких действий им не учитываются, а способность руководить

своими поступками значительно ослабевает, что, в свою очередь, присуще институту ограниченной или уменьшенной вменяемости. В связи с этим, считаем целесообразным введение понятия «ограниченная вменяемость» на законодательном уровне, в частности предлагаем расширить содержание ч.1 ст. 22 УК РФ (ч.1 ст.26 УК РА), включив туда норму следующего содержания: «Вменяемое лицо,

которое во время совершения преступления в силу психического расстройства не могло в полной мере осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) либо руководить ими, а равно лицо, которое находилось в состоянии сильного душевного волнения, подлежит уголовной ответственности».

¹ Сын Алмазов Б.Н. Судебная психиатрия. Екатеринбург, 1995. С. 78.

² Сын Таганцев П.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. М., 1994. С. 154.

³ Сын Луин Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии. М., 1986.

⁴ Сын Антоян Ю.М., Бородин С.В. Преступность, Психические аномалии. М., 1987.

⁵ Сын Уголовное право России. Т. 1. Общая часть. М., 1997. С. 162.

⁶ Сын Аветисян С.С. Убийство в состоянии аффекта. Ер., 2001. С. 23.

⁷ Сын Казанько И.Я., Сухарев Е.А., Гусев Е.А. Проблема уменьшенной вменяемости. Екатеринбург, 1993. С. 30.

⁸ Сын Мардев А.И. Общие вопросы учения о преступлениях. Омск, 2000. С. 45.

ЛИЛИТ АЗАТЯН

Аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

ОБЪЕКТ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЯ) ДОХОДОВ, ПРИОБРЕТЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

Значение объекта легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем или лицом в результате совершения преступления, трудно недооценивать в силу того, что благодаря его определению устанавливается характер и степень общественной опасности деяний, от него зависит то, насколько правильно будет квалифицировано совершенное теми или иными лицами деяние. Определение объекта легализации доходов необходимо для того, чтобы отграничить совершенное общественно - опасное деяние от иных преступлений.

Состав легализации изложен в главе 22 УК РФ «Преступления в сфере экономической деятельности» раздела VIII «Преступления в сфере экономики», в главе 22 УК РА «Преступления в сфере экономической деятельности», однако, среди ученых, нет единства мнений по поводу его групповой принадлежности. Так, например, А.А. Аслаханов относит легализацию (отмывание) доходов к преступлениям в сфере обмена¹, Н.Н. Афанасьева – к преступлениям, посягающим на общественные отношения, регулирующие предпринимательскую деятельность юридических лиц и иных хозяйствующих субъектов², П.И. Ветров относит легализацию к преступлениям, посягающим на законную предпринимательскую и иную экономическую деятельность³, В.С. Комиссаров – к преступлениям в сфере финансовой деятельности⁴, Т.Ю. Погосаян – к преступлениям в сфере экономической деятельности, совершаемым с

использованием незаконно приобретенного, полученного или удерживаемого имущества⁵. Также нет единства мнений относительно объекта преступлений в сфере экономической деятельности. Так, например, В.М. Алиев полагает, что родовым объектом являются общественные отношения, обеспечивающие нормальную деятельность экономики как единого хозяйственного комплекса: видовым объектом – общественные отношения, возникающие по поводу осуществления нормальной экономической деятельности по производству, распределению, обмену и потреблению материальных благ и услуг⁶. А.Д. Жалинский определяет родовый объект преступлений, входящих в раздел VIII УК РФ и объект уголовно-правовой охраны как установленный порядок осуществления экономической деятельности, обеспечивающий соблюдение согласованных интересов личности, общества и государства. Групповым объектом преступления, предусмотренного ст. 174 УК РФ (ст. 190 УК РА), выступает общий порядок предпринимательской деятельности.

Очевидно, что сами по себе экономические отношения объектом преступлений в сфере экономической деятельности не являются, так как выступают объектом регулирования других отраслей права. Уголовное же право охраняет нормы, правила, принципы экономической деятельности. В связи с этим, мы считаем верной точку зрения, согласно которой общественные, экономические отношения, строящиеся на принципах осуществления экономической деятельности, являются родо-

вым объектом преступлений в этой сфере. Общественные отношения, основанные на принципах свободы экономической деятельности, осуществления экономической деятельности на законных основаниях, добросовестной конкуренции субъектов экономической деятельности и добропорядочности, выступают видовым объектом преступлений в сфере экономической деятельности.

Что касается непосредственного объекта, то, несмотря на всю важность определения непосредственного объекта легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем или лицом в результате совершения им преступления, среди ученых не сформировалось однозначного понимания его содержания. В.М. Алиев определяет его как общественные отношения, складывающиеся по поводу осуществления основанной на законе предпринимательской и иной деятельности; дополнительным объектом выступают интересы правосудия; факультативными интересами потерпевших (физических лиц) и гражданских исцов (граждан, предприятий и т.д.)⁸. Н.Н. Афанасьев⁹ и Э.А. Ивалов¹⁰ непосредственным объектом легализации называют отношения в сфере перераспределения материальных ценностей.

Нельзя согласиться с точкой зрения В.А. Никулиной касательно того, что основным непосредственным объектом преступления, предусмотренного ст.174 УК РФ (ст. 190 УК РА), являются охраняемые законом общественные отношения, складывающиеся между различными субъектами экономической деятельности¹¹. Речь здесь идет в первую очередь о стратегических экономических интересах государства в инвестиционной, финансовой, кредитной политике, а также законные интересы отдельных субъектов рыночных отношений, в том числе и государства, как равноправного участника экономической

деятельности. Поскольку легализатор вначале преследует цель придания законного статуса доходам от преступной деятельности, то, естественно, при совершении операций будет происходить сокрытие первичного правонарушения, своеобразное запутывание следов. Поэтому дополнительным объектом при легализации будут выступать общественные отношения, складывающиеся при привлечении лица к юридической ответственности за совершенное первоначальное правонарушение, т.е. будут нарушаться интересы правосудия, т.к. легализация (отмывание) денежных средств или иного имущества направлена на воспрепятствование установлению действительного источника происхождения незаконно добытого имущества, и стало быть, противодействует отправлению правосудия.

На интересы правосудия в качестве дополнительного объекта легализации указывают и другие ученые, отмечая, что, если предметом преступления выступают оружие, боеприпасы, взрывчатые вещества, наркотические и психотропные средства, то данное преступление посягает не только на те или иные экономические отношения и интересы правосудия, но и на общественные отношения, обеспечивающие общественную безопасность, здоровье населения, общественную нравственность. На наш взгляд, здесь есть одна неточность: вещи, изъятые из свободного обращения, явившиеся предметом первоначального преступления (например, хищения), вряд ли будут считаться легализованными после совершения с ними каких-либо сделок, поскольку эти сделки изначально будут незаконными, и, как верно указывает А.Ф. Соколов, такие сделки будут подпадать под признаки преступлений, предусмотренных соответствующими статьями гл. 24 УК РФ¹².

Нельзя не согласиться с мнением ряда авторов, которые относят к непосредственному объекту легализации (отмывания) порядок

совершения финансовых операций и сделок. Порядок совершения финансовых операций и сделок, на наш взгляд, не может быть признан непосредственным объектом легализации (отмывания), так как порядок их совершения при легализации не может быть нарушен. Чтобы осуществить какую-либо финансовую операцию, необходимо в установленном порядке открыть счет в банке, поместить туда деньги, дать банку поручение о переводе и т.д. Поэтому при легализации (отмывании) порядок совершения финансовых операций или сделок виновным не нарушается. Более того, если субъект преступления даже захочет его нарушить, то он не только не сумеет провести финансовую операцию, но и привлечет к себе внимание со стороны банка или контролирующего органа.

Вместе с тем, все приведенные точки зрения относительно непосредственного объекта не учитывают еще один немаловажный аспект, который можно определить как международный.

При анализе данного состава преступления всеми авторами, так или иначе, отмечается его международный (транснациональный) характер.

В Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности, отмывание доходов от преступлений (ст. 6) отнесено к транснациональной организованной преступности¹³. Согласно ч. 2 ст. 3 Конвенции, преступление носит транснациональный характер, если:

- оно совершено в более чем одном государстве;
- оно совершено в одном государстве, но существенная часть его подготовки, планирования, руководства или контроля имеет место в другом государстве;
- оно совершено в одном государстве, но при участии организованной преступной группы, которая осуществляет преступную деятельность в более чем одном государстве;

- оно совершено в одном государстве, но его существенные последствия имеют место в другом государстве.

Как видно из вышеперечисленного, легализация (отмывание) преступных доходов может быть отнесена к преступлениям транснационального характера в соответствии с любым из перечисленных пунктов.

(О.К.) Якимов справедливо указывает, что специфика преступлений международного характера, к которым относится и легализация (отмывание) доходов, заключается в том, что борьба с ними ведется на основе многосторонних международно-правовых соглашений, будучи участниками которых государства берут на себя обязательство установить в национальном уголовном законодательстве соответствующие нормы и вести борьбу с такими преступлениями¹⁴.

Принципы и нормы международного уголовного права, созданные в целях борьбы с международными преступлениями и преступлениями международного характера, объединяет то, что они предусматривают уголовную ответственность виновных в нарушениях этих норм физических лиц, то есть нормы международного уголовного права охраняют международный правопорядок в целом от преступных посягательств со стороны как отдельных индивидов, так и групп лиц, состоящих из участников преступления, с помощью уголовно-правовых методов и средств.

На наш взгляд, сейчас вообще невозможно представить легализацию, «существенные последствия» которой (по терминологии Конвенции) имели бы место лишь в одном государстве. Ведь деньги, являясь объективной экономической категорией, не ограничены в своем хождении стенами банка или государственными границами. Денежная масса обезличена, и поэтому, поместив деньги на банковский счет, нельзя быть уверенным, что они останутся в пределах одной страны. Как

только деньги оказываются в банке, последний, как финансовое учреждение, сам определяет, куда именно направить деньги, поступившие в его распоряжение. Причем чаще всего это уже не бумажные, а «электронные» деньги. Последить весь путь их движения и установить через какое количество банков и финансовых систем скольких государств они прошли, вряд ли возможно. Оказавшись в кассе любого учреждения, «грязные» деньги затем попадают в банк и, таким образом, сразу как бы «растворяются» во всей мировой денежной массе, «загрязняя» ее, что объективно обусловлено интеграционными процессами, происходящими в мире.

Факт глобальной интегрированности мировых финансовых потоков отрицать невозможно. Интегрированные процессы привели к тому, что сейчас вряд ли найдется хоть один российский или армянский банк, деньги которого вращались бы только на территории данного государства. Точно также невозможно представить легализацию «грязных» денег, чтобы она была совершена (или ее существенные последствия) только на территории одного государства.

Таким образом, полагаем, есть все основания законодательно отнести легализацию (отмывание) преступных доходов к преступлениям транснационального характера, поскольку оно напрямую наносит ущерб международным экономическим отношениям. Непосредственным объектом легализации, на наш взгляд, являются общественные отношения, основанные на принципе запрета заведомо криминальной деятельности. Отнесение легализации только к внутренним экономическим преступлениям, как это имеет место в настоящий момент, не отражает в должной

степени ее повышенную общественную опасность.

Полагаем также, что в настоящее время в структуре УК РФ и УК РА нет главы, в которую было бы наиболее правильно поместить нормы о легализации (отмывании) преступных доходов. Нынешнее их расположение в главе 22 УК РФ и УК РА также не всегда оправдано. Например, когда на деньги, вырученные от различных видов хищений, торговли наркотиками, оружием или похищением людей, покупается недвижимость, которая является одной из наиболее распространенных способов «отмывания», то вряд ли это имеет какое-либо отношение к «экономической деятельности», о которой говорится в названии главы 22 УК. Подобная деятельность не имеет ничего общего с легальной экономической деятельностью, которую защищает уголовный закон.

Как справедливо отмечает М.В. Талац, субъектом экономических преступлений являются лица, включенные в систему экономических отношений, а лиц, осуществляющих легализацию, считать включенными в систему легальных экономических отношений нельзя, так как они действуют вне сферы легальной экономической деятельности, стремясь в нее вернуться¹⁵.

Учитывая многочисленность составов преступлений, имеющих транснациональный характер, мы считаем актуальным вопрос включения в УК РФ и УК РА нового раздела и, соответственно, новой главы «Преступления транснационального характера» и включения в данную главу всех преступлений прямо вытекающие из международных договоров, соглашений и конвенций.

1. Аслаханов А.А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты): Автореф. дис. докт. юрид. наук. М., 1997. С. 27–28.

2. Афанасьева Н.Н. Глава IX. Преступления в сфере экономической деятельности // Уголовное право. (Особенная часть): Учебник / Под ред. П.П. Ветрова и Ю.И. Лызунова. М., 1998. С. 290.

Несмотря на то, что ряд авторов не согласны с данной позицией, мы считаем, что необходимо на национальном уровне принимать соответствующие меры, одним из которых должно явиться осознание повышенной общественной опасности легализации, требующей вместе с другими преступлениями трансграничного характера выделения в самостоятельный раздел и главу УК РФ и УК РА, с соответствующей пенализацией.

3. Ветров Н. Н. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. М., 2000. С. 168.
4. Коммиссаров В.С. Раздел «Преступления в сфере экономической деятельности» – Борзенков Г.Н., Коммиссаров В.С. ...
- Кузнецова И.Ф., Тяжкова И.М. Уголовное право в вопросах и ответах. Учебное пособие / Отв. ред. проф. В.С. Коммиссаров. М., 2002. С. 199.
5. Ногосян Т.Ю. Глава 8. Преступления в сфере экономической деятельности – Уголовное право, Особенная часть. Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.Н. Новоселов. С. 280.
6. Алиев В.М. Теоретические основы и прикладные проблемы борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных незаконным путем. Дис. докт. юрид. наук. М., 2001. С. 127.
7. Уголовное право России. Учебник для вузов. В 2 т. Т. 2. Особенная часть / Под ред. А.Н. Игнатова и Ю.А. Крайнова. М., 1998. С. 224.
8. Алиев В.М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем. Уголовно-правовое и криминологическое исследование. Монография. М., 2001. С. 60. Теоретические основы и прикладные проблемы борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных незаконным путем. Дис. докт. юрид. наук. М., 2001. С. 128.
9. Афанасьева И.Н. Глава IX. Преступления в сфере экономической деятельности – Уголовное право. Особенная часть. Учебник / Под ред. Н.Н. Ветрова и Ю.Н. Дяпунова. М., 1998. С. 309.
10. Иванюк Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним. М., 1999. С. 57.
11. Пивкушина В.А. Отмывание «грязных» денег. С. 43 – 44.
12. Соболев А.Ф. Особенности квалификации некоторых преступлений в сфере экономической деятельности и незаконного оборота оружия. Актуальные проблемы юридической ответственности за нарушения в сфере экономической деятельности и налогообложения: Материалы второй научно-практической конференции. Отв. за выпуск Л.Л. Крутиков. Ярославль, гос. ун-т. Ярославль, 2002. С. 73.
13. Комментарий Конвенции см.: Михайлов В. Парламентская конвенция ООН против трансграничной организованной преступности – Российская юстиция, 2001. № 7. С. 23.
14. Якимов О.Ю. Легализация (отмывание) доходов, приобретенных преступным путем. Уголовно-правовые и уголовно-политические проблемы. С-Пб., 2005. С. 46.
15. Талан М.В. Преступления в сфере экономической деятельности: вопросы теории законодательного регулирования и судебной практики. Казань, 2001. С. 11.

АРТУР КЕЛЕШЯН

Сонскагаль кафедры уголовного и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ПО СОВОКУПНОСТИ ПРИГОВОРОВ

Аннотация о статье.

В статье на основе действующего уголовного законодательства анализируются правила назначения наказания совокупности преступлений и приговоров и некоторые противоречивые вопросы, связанные с назначением наказания по совокупности приговоров. А также приводятся в качестве примеров произведенные нами практические исследования в судебных инстанциях и в уголовно-исполнительных учреждениях, данных связанных с назначением наказания по совокупности приговоров.

Ключевые слова, использованные в статье:

Преступление, совокупность, рецидив, приговор, правила, наказание, уголовный, множественность, суд, назначение, срок.

Считаем важным рассмотреть вопросы, связанные с назначением наказания условно осужденным, совершившим преступление в период испытательного срока. Серьезные трудности возникают при назначении наказания условно осужденным, совершившим в период испытательного срока преступления по неосторожности или умышленные преступления небольшой тяжести. В части 7 ст.70 УК РА и части 4 статьи 74 УК РФ сформулировано положение, в соответствии с которым в случае совершения условно

осужденным в течение испытательного срока преступления по неосторожности, либо умышленного преступления небольшой тяжести, вопрос об отмене или о сохранении условного осуждения решается судом. Представим, что суд не счел нужным отменить условное осуждение, примененное первым приговором. А за новое преступление назначает реальное наказание, например, в виде лишения свободы. Далее в соответствии с частью 7 ст.70 УК РА и частью 4 статьи 74 УК РФ должны применяться правила назначения наказания по совокупности приговоров. При назначении наказания же по совокупности приговоров, гласит часть 1 ст.67 и часть 1 статьи 70 УК РФ, к наказанию, назначенному по последнему приговору суда, присоединяется неотбытая часть наказания по предыдущему приговору суда. У условно осужденного является неотбытым все наказание, назначенное по предыдущему приговору. Но в рассматриваемой ситуации суд может вынести решение о самостоятельном исполнении условного осуждения и наказания, назначенного за новое преступление. Получается парадоксальная ситуация, когда одно и то же лицо одновременно отбывает реальное наказание в виде лишения свободы и является условно осужденным к лишению свободы или другому виду наказания, предусмотренному частью 1 статьи 70 УК РА частью 1 статьи 73 УК РФ. Но в судебной практике РА, как

правило, в таких ситуациях вопрос решается тем, что условное осуждение по первому приговору отменяется и назначается наказание в виде лишения свободы.

На наш взгляд, следует в статье 70 УК РА и в статье 74 УК РФ предусмотреть отмену условного осуждения в случае совершения условно осужденным в период испытательного срока любого преступления, независимо от степени его тяжести, и назначения наказания по совокупности приговоров. Если суд придет к выводу о возможности исправления осужденного без отбывания наказания, он может постановить считать назначенное по совокупности приговоров наказание условным.

Если будет установлено, что осужденный виновен еще в ряде преступлений, часть из которых была совершена до осуждения по первому делу, а часть – после осуждения, наказание должно назначаться с применением правил и статьи 66 и 67 УК РА (в УК РФ ст.69 и70). При этом наказание назначается вначале по совокупности преступлений (дополнительно выявленных), совершенных до вынесения первого приговора, затем – по правилам части 5 статьи 66 УК РА (части 5 статьи 69 УК РФ), после этого – по совокупности преступлений, совершенных после вынесения первого приговора, и окончательное наказание по правилам статьи 67 УК РА (70 УК РФ), то есть к наказанию, назначенному по совокупности преступлений, совершенных после вынесения первого приговора, прибавляем полностью или частично неотбытую часть наказания, назначенного с применением части 6 статьи 66 УК РА (ч.5 статьи 69 УК РФ) по совокупности всех преступлений, совершенных до вынесения первого приговора. Правила об одновременном назначении наказания по совокупности преступлений и приговоров должны быть предусмотрены на законодательном уровне.

Возможна при назначении наказания и следующая ситуация: лицо за совершенное преступление осуждено к лишению свободы условно. В период испытательного срока оно совершает новое преступление. Кроме того выясняется, что до условного осуждения было совершено не одно преступление, а два (или более). Каким образом должно назначаться наказание за все содеянное лицом при изложенных обстоятельствах? Выход видится в отмене условного осуждения в случае совершения лицом в период испытательного срока нового преступления, о чем уже говорилось выше. После отмены условного осуждения, наказание вначале должно быть назначено по совокупности преступлений (совершенных до первого осуждения) с применением правил части 6 статьи 66 УК РА (части 5 статьи 69 УК РФ), затем – за преступление, совершенное в период испытательного срока, после чего к наказанию, назначенному за последнее преступление, должно быть присоединено полностью или частично неотбытое наказание, назначенное по совокупности ранее совершенных преступлений.

Представляют интерес и случаи сложения разнородных наказаний по совокупности приговоров. Необходимость сложения разнородных наказаний возникает в тех случаях, когда лицу за новое преступление, совершенное после осуждения за предыдущее, но до полного отбытия назначенного за него наказания, избирается наказание другого вида. Например, лицо отбывало исправительные работы, а за совершенное в этот период преступление ему назначается наказание в виде лишения свободы.

При сложении разнородных наказаний менее тяжкий вид наказания переводится в более тяжкий. Иной порядок означал бы необоснованное смягчение наказания лицам, повторно совершающим преступления после осуждения. Правила перевода одних видов наказания в другие предусмотрены в статье 71 УК РФ.

Если для разных видов наказания не предусмотрены правила исчисления, то при совокупности приговоров осуществляется сложение двух самостоятельных частей (нового наказания и неотбытой части предыдущего), и в рамках данного единого итогового наказания каждый вид наказания будет исполняться самостоятельно.

Рассмотрим случаи назначения дополнительных наказаний по совокупности приговоров. Назначая наказание по совокупности приговоров, суд к основным видам наказания может присоединить дополнительные. В соответствии с частью 5 статьи 67 УК РФ (ч.5 ст.70 УК РФ) присоединение дополнительных видов наказаний при назначении наказания по совокупности приговоров производится по правилам, предусмотренным частью 4 статьи 69 УК РФ.

Особо следует подчеркнуть, что дополнительное наказание по совокупности приговоров, так же, как и по совокупности преступлений, может назначаться только в том случае, если оно было назначено за отдельные преступления, образующие совокупность. В судебной практике это правило, к сожалению, иногда забывается. При назначении наказания по нескольким приговорам суд сначала назначает основное наказание и дополнительное (если сочтет это целесообразным) за новое преступление, затем устанавливает неотбытые части основных и дополнительных наказаний по предыдущим приговорам, после этого к наказанию (основному и дополнительному), назначенному за новое преступление, присоединяет неотбытую часть наказания (основного и дополнительного) по предшествующему приговору.

При определении размера неотбытой части дополнительного наказания, подлежащей присоединению к дополнительному наказанию, назначенному по последнему приговору, необходимо учитывать следующие положения.

1. Дополнительные наказания, исполняемые

одновременно (лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград) могут быть либо полностью исполнены, либо полностью не исполнены к моменту вынесения приговора за новое преступление. В последнем случае они полностью присоединяются к дополнительным наказаниям, назначенным по последнему приговору.

2. Дополнительное наказание в виде штрафа может быть исполнено частично к моменту вынесения нового приговора. В таком случае суд должен точно установить, какая часть штрафа еще не взыскана с осужденного.

3. Дополнительное наказание в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью считается полностью не отбытым, если осужденный совершил новое преступление во время отбывания основного наказания в виде лишения свободы, содержащая в дисциплинарной воинской части, ареста, ограничения свободы.

4. В случае назначения лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью в качестве дополнительного наказания к обязательным работам, исправительным работам, а также при условном осуждении его срок исчисляется с момента вступления приговора суда в законную силу (ч.4 ст.47 УК РФ). Следовательно, в случае совершения лицом нового преступления во время отбывания указанных основных наказаний или в период испытательного срока при условном осуждении, необходимо установить, какая часть дополнительного наказания была уже отбыта к моменту постановления нового приговора, и за ее вычетом определить часть наказания, подлежащего присоединению к дополнительному наказанию, назначенному по последнему приговору.

5. Если новое преступление совершено в период неотбытой части наказания при

условно-досрочном освобождении, и лицо при применении условно-досрочного освобождения не было освобождено от дополнительного наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, это дополнительное наказание следует присоединить к новому наказанию в неотбытой части.

Список использованной литературы

1. УК РФ принятая от 13 июня 1996 года N 63-ФЗ (с последующими изменениями).
2. УК РФ принятая от 18 апреля 2003г. (с последующими изменениями).
3. Черненко Т.Г. Ч. 49. Назначение наказания при множественности преступлений: Учебное пособие // Кемеровский гос. университет, Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005, С. 120.
4. Ворошиц А.И. О понятии криминологических оснований норм уголовного права, регулирующих назначение наказания по совокупности преступлений // Уголовная политика и совершенствование законодательства: Межвузов. сб. научн. тр. Кемерово, Кемеровск. ун-т, 1992. С. 79.
5. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 11 июня 1999 г. «О практике назначения судами уголовного наказания» // Бюллетень Верховного Суда РФ, 1999. N 8, С. 6.
6. Торелик А.С. Наказание по совокупности преступлений и приговоров (принципы, законодательство, судебная практика). С. 67.
7. Пичонов В.А. Уголовное наказание. Поиск истины. Тюмень: Тюменск. юридич. ин-т МВД РФ, 2000. С. 39.

КАРЕН КАРАПЕТЯН

Сопскатель кафедры конституционного и муниципального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

ИНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА, КАК ВАЖНЫЙ МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Права человека всегда были предметом острых споров и классовых битв, которые велись за обладание ими, за их расширение, определяющее положение человека в обществе и каждая ступень развития общества была шагом на пути обретения и расширения свободы.

Происходящие в последние годы в постсоветских республиках перемены, связанные с активизацией демократических процессов, укреплением законности и правопорядка, усилением правового положения личности потребовали совершенствования действующих и создания новых правовых механизмов, направленных на обеспечение прав человека, установление конструктивных отношений граждан с властными структурами, устранения такой системы отношений между государственным аппаратом и гражданином, при которой последний выступает в положении лишь просящего. Эти процессы дали существенный импульс для активного поиска различных правовых институтов, методов и средств обеспечения и защиты прав, свобод, достоинства личности.

Несмотря на то, что в Армении действует немало средств, направленных на охрану прав граждан, однако не является секретом то, что права граждан в республике еще не редко нарушаются, а способы их защиты не всегда эффективны. В этих условиях успешно функционирующий во многих странах мира

правовой институт омбудсмена, являющийся важным дополнением системы юридических способов защиты гражданских прав и свобод, стал востребованным и для Армении. Идея создания такого правозащитного органа в республике, как известно, была реализована принятием 21-го октября 2003г. парламентом страны Закона РА "О Защитнике прав человека" и назначением на этот пост первого защитника прав человека.

В настоящей статье методом сравнительно-правового анализа попробуем рассмотреть эффективность функционирования института омбудсмена в ряде стран и попробуем показать специфику правового статуса Защитника прав человека Республики Армения.

Институт омбудсмена в правовых системах цивилизованных стран мира по справедливости считается важным механизмом защиты прав человека и укрепления законности в деятельности государственных органов. Вполне естественно, что в различных странах этот институт, в зависимости от степени демократизации общества, формировался в разные периоды времени, что в решающей мере влияет на сущность его деятельности и способы выполнения им своих функций.

Вместе с тем при всем многообразии форм института имеется достаточно оснований, говорящих о его единой концепции. Омбудсмен, прежде всего – это должностное лицо для контроля за соблюдением прав

человека государственными органами. Круг его деятельности охватывает отношения между гражданами и органами государства, учреждениями, общественными объединениями. Деятельность омбудсмена слабо формализована, в основном бесплатна, доступна.

Омбудсмен независим и располагает всей полнотой полномочий в случаях проведения расследований. Его деятельность имеет широкий общественный резонанс. Омбудсмен широко пользуется возможностями средств массовой информации в качестве рычагов воздействия на соответствующие органы, имея цель восстановление нарушенных прав граждан со стороны исполнительной власти, информирование общественности о выявленных негативных фактах, произволе, злоупотреблениях должностных лиц и т.д.

В то же время в каждом государстве имеются свои особенности в отношении тех или иных конкретных целей, поставленных перед данным институтом. С учетом этого классическая модель омбудсмена наряду с общими чертами имеет и свои специфические особенности, обусловленные действующей в стране правовой системой, национальными традициями, обычаями и т.д.

Вопрос четкого законодательного регулирования назначения и освобождения омбудсмена является весьма щепетильным, т.к. от этого порядка зависит степень независимости омбудсмена и в международной практике этому отводится заметное место.

В Швеции, например, омбудсмен назначается парламентом, на четыре года, т.е. до нового созыва Риксдага и может быть освобожден от должности по ходатайству парламентской комиссии, которой поручено следить за его деятельностью и представляемыми докладами.

Омбудсмен юстиции Финляндии избирается Риксдагом, которому подотчетен, сроком на три года. Он не может быть освобожден Риксдагом до истечения своего срока. В большин-

стве англоязычных стран процедура избрания омбудсмена несколько отличается от классической скандинавской модели.

В Великобритании Парламентский уполномоченный назначается "Letters Patent" Ее Величества, т.е. формально по прямому предложению правительства, однако его назначению предшествует согласие лидеров партий, представленных в парламенте. Уполномоченный подотчетен парламенту. Освобождение от должности возможно лишь при согласии обеих палат.

Аналогичная ситуация имеет место и в Северной Ирландии. Во Франции Посредник назначается сроком на шесть лет указом Совета Министров. Освобождение от должности производится правительством, но только с согласия Государственного совета. Посредник не может быть переизбран и не может быть подвергнут судебному преследованию. Наиболее долгосрочным мандатом – восемь лет – обладает Омбудсмен Хорватии.

Законодательство Российской Федерации закрепляет, что Уполномоченный назначается на 5 лет и не может быть назначен более чем на 2 срока подряд. Уполномоченный не может являться депутатом Думы или регионального законодательного органа, членом Совета Федерации, находиться на государственной службе, заниматься другой оплачиваемой или неоплачиваемой деятельностью, за исключением преподавательской, научной либо иной творческой деятельности. Он не вправе заниматься политической деятельностью, быть членом партии или иного объединения, преследующего политические цели.

Законом Республики Армения «О защитнике прав человека» установлено, что Защитник избирается Национальным собранием 3/5 от общего числа голосов депутатов из списка кандидатов, предложенных не менее 1/5 из числа депутатов Национального собрания, сроком на 6 лет. На должность Защитника может быть избрано лицо, не моложе 25 лет,

имеющее высокий авторитет в обществе, являющееся гражданином Республики Армения в течение последних 5 лет, постоянно проживающее на территории Республики Армения в течение последних 5 лет и имеющее избирательное право.

Положение о досрочном освобождении Защитника в законе сформулировано следующим образом:

Полномочия Защитника прекращаются досрочно только в случаях:

- 1) вступления в законную силу обвинительного приговора в отношении Защитника,
- 2) отказа Защитника от гражданства Республики Армения или принятия им гражданства другой страны,
- 3) после подачи им заявления в Национальное собрание об отставке Защитник, не позднее, чем через 10 дней, подает повторное заявление,
- 4) признания Защитника недееспособным, безвестно отсутствующим или объявления умершим согласно решению суда, вступившего в законную силу;
- 5) смерти Защитника.

В случае наличия вышеуказанных оснований, Председатель Национального собрания на очередном заседании ставит в известность депутатов о досрочном прекращении полномочий Защитника. В случае досрочного прекращения полномочий Защитника, выборы нового Защитника проводятся в течение одного месяца со дня вакансии должности.

Положения о деятельности, функциях и полномочиях омбудсмена в международной практике закрепляются постольку детально, поскольку этими функциями он может успешно исполнять свои полномочия.

Основным направлением работы Уполномоченного по правам человека это рассмотрение жалоб. Интересующие нас в данном случае субъекты, решения или действия (бездействие) которых могут быть обжалованы через омбудсмена, – это государственные орга-

ны и их должностные лица.

О результатах своей деятельности и проведенных исследованиях омбудсмен во многих странах составляет ежегодные доклады, которые представляются парламенту и подлежат обязательному опубликованию. Эти доклады служат парламенту основой для инициации обсуждений относительно конкретных актов и решений административных органов. Обсуждения, как правило, получают широкое общественное звучание.

Например, в сферу компетенции Омбудсмена юстиции Швеции входит контроль всех чиновников администрации, суды (кроме верховного суда) и Церковь. В Финляндии в сферу деятельности омбудсмена включены центральная и местная администрация, лютеранская церковь, суды и вооруженные силы. Здесь этот институт более политизирован. Омбудсмен имеет доступ к протоколам Совета Министров, по решениям которого может выразить свое принципиальное несогласие, а также в индивидуальном порядке контролирует деятельность министров. Он обладает неограниченным правом доступа ко всем официальным документам и базам данных, включая и секретные документы. Он может также возбудить уголовное дело в суде против любого министра правительства.

Обращаясь к опыту англосаксонских стран, необходимо отметить Новую Зеландию первой из них внедрившей у себя институт омбудсмена. Здесь имеется исчерпывающий список должностей, которые подлежат контролю омбудсмена. Из его компетенции выведены: акты, принимаемые министрами и правительством, судьи и правосудие, вооруженные силы и Церковь. В случае сомнения о компетенции, омбудсмен вправе обратиться в Верховный суд за разъяснением. Действия – как по собственной инициативе, так и по ходатайству сторон. Он может лишь высказывать рекомендации причастному к делу органу администрации. Если орган не принимает мер,

Парламентский уполномоченный направляет копию доклада премьер-министру для вмешательства, так как сам он лишен прав наложения санкций.

Под компетенцию Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации подпадают государственные органы, органы местного самоуправления, должностные лица, государственные служащие. Исключены из пределов его компетенции жалобы на решения палат Федерального Собрания РФ и законодательных (представительных) органов государственной власти субъектов РФ. По результатам рассмотрения жалобы Уполномоченный вправе обратиться в суд с заявлением в защиту прав и свобод, обратиться в компетентные государственные органы с ходатайством о возбуждении административного производства либо уголовного дела, обращаться в Конституционный Суд РФ с жалобой на нарушение конституционных прав и свобод граждан. Уполномоченный, помимо рассмотрения конкретных жалоб, выполняет и важную аналитическую функцию. Законодательством установлено, что Уполномоченным по правам человека могут представляться рекомендации о заключении международных договоров Российской Федерации по вопросам их ведения. Также Уполномоченным могут быть подготовлены проекты международно-правовых актов.

Согласно Закону Республики Армения “ О защитнике прав человека ” Защитник рассматривает жалобы в отношении нарушений государственными органами и органами местного самоуправления и их должностными лицами прав и основных свобод человека (в том числе и гражданина), предусмотренных Конституцией и законами Республики Армения, международными договорами Республики Армения, а также принципами и нормами международного права. Это означает, что полномочия Защитника распространяются как на все органы государственного управления

(Президент РА, правительство, республиканские и территориальные органы государственного управления министерства, органы государственного управления при правительстве, созданные законом постоянно действующие органы, руководители областей (марзеты), мэрия г. Еревана), так и на органы местного самоуправления. В Законе также подчеркивается, что защитник не рассматривает жалобы, относительно действий негосударственных органов и организаций и их должностных лиц.

Защитник наделен широкими полномочиями при проведении проверочных действий. В соответствии с законом он пользуется правом безотлагательного приема. Никто не должен препятствовать Защитнику в осуществлении его полномочий. В частности в законе говорится, что Защитник вправе:

- 1) беспрепятственно посещать любое государственное учреждение или организацию, включая воинские части, места принудительного содержания лиц, в том числе и места предварительного заключения и лишения свободы;
- 2) запрашивать и получать, относящиеся к жалобе материалы и документы от государственных органов, органов местного самоуправления или их должностных лиц;
- 3) получать разъяснения от государственных органов или органов местного самоуправления или их должностных лиц и государственных служащих, за исключением судов и судей, по вопросам, подлежащим выяснению в ходе изучения жалобы;
- 4) поручать компетентным государственным органам проведение экспертных исследований и подготовку заключений по вопросам, подлежащим выяснению в ходе изучения жалобы;
- 5) знакомиться с делами относительно уголовных, гражданских, административных, дисциплинарных, экономических либо иных правонарушений, по которым вступили в законную силу судебные приговоры, решения,

постановления, а также с теми материалами, по которым в возбуждении дел отказано;

б) знакомиться с любым материалом и документом, имеющим отношение к жалобе.

К сожалению, Конституция Республики Армения не наделила Защитника правом законодательной инициативы. На наш взгляд, ему следовало бы предоставить возможность влиять на правотворчество, инициировать реформы в области прав человека, вносить предложения в Национальное Собрание об изменениях в законах или принятии новых законодательных актов, что было бы важным средством обратной связи законодателя с практикой применения издаваемых им законов. Именно на практике выявляются как достоинства законов и других правовых актов, так и их недостатки. Омбудсмен – один из органов, который располагает обширной информацией о том, как действуют законы, в чем трудности и недостатки их применения. Опираясь на такую информацию, он способен активно содействовать законотворчеству, привлекая внимание к пробелам и иным недостаткам действующего законодательства. Содержащаяся в Законе норма о праве Защитника лишь обращаться к субъектам права законодательной инициативы с предложениями об изменении и дополнении законодательства представляется нам явно недостаточной.

Закон Республики Армения по возможности «отстранял» Защитника от судебной деятельности, учитывая, что согласно Конституции РА и законам в Республике Армения правосудие осуществляют только суды. Однако первым пунктом статьи 7-ой Закон закреплял за Защитником право запрашивать сведения о любом деле, находящемся в судебном разбирательстве и представлять предложения в суд, гарантируя надлежащее исполнение права граждан на судебное разбирательство, предусмотренное Конституцией и нормами международного права. Решением Консти-

туционного Суда РА от 6-го мая 2005г. было определено, что данная редакция статьи не обусловлена независимой и беспристрастной реализацией правосудия, создает внутри-законодательное противоречие, и, учитывая правоприменительную практику, является вмешательством в функции судебной власти и не соответствует Конституции. Также Суд определил, что для исключения противоречий в правоприменительной практике, необходимо конкретно закрепить в Законе право Защитника на требование сведений из судов, связанных с обеспечением применимости положений ст.10 Закона (устанавливающая, что жалобы, которые должны быть решены только в судебном порядке не рассматриваются Защитником, а рассмотрение жалоб, после начала рассмотрения которых заинтересованное лицо обратилось с иском или жалобой в суд, прекращается), ст.12 (устанавливающая право на ознакомление с делами, по которым вступили в законную силу судебные приговоры, решения, постановления, а также с теми материалами, по которым в возбуждении дел отказано) и ст.17 (закрепляющая положения о представлении доклада своей деятельности в прошедшем году и о нарушениях прав и основных свобод человека в стране Президенту РА, органам законодательной, исполнительной и судебной власти). В соответствии с указанным решением Конституционного Суда, ст. 7 была изменена и отредактирована следующим образом: Защитник может требовать сведения из судов, связанные с обеспечением применения положений п.1 ст.10, пп. 5 п.1 ст.12, и п.1 ст.17 данного закона, он вправе давать заявителю предложения и консультацию относительно обжалования обоснованности решения, постановления суда и судебного приговора.

Необходимо отметить, что благодаря конституционным реформам 27 ноября 2005г. стало возможным также закрепленное Законом полномочие Защитника обращаться в

Конституционный Суд РА по вопросам нарушения основных прав и свобод человека.

Как упоминалось, закон уполномочил Защитника прав человека в случае необходимости выступать также и с специальными докладами, которые он представляет Президенту Республики Армения и Национальному Собранию.

Статья 17 Закона РА устанавливает, что «в течение первого квартала каждого года Защитник представляет доклад о своей деятельности в прошедшем году и о нарушениях прав и основных свобод человека в стране Президенту Республики Армения, органам законодательной, исполнительной и судебной власти, а в течение весенней сессии Национального собрания представляет его на заседании Национального собрания. Защитник представляет доклад также средствам массовой информации и соответствующим общественным организациям. По отдельным вопросам общественного звучания или в случаях грубых нарушений прав человека, а также массовой не ликвидации нарушений, Защитник может выступить с высочередными публичными докладами».

Очевидно, что компетенции Защитника и порядка их осуществления, охватывает довольно широкий круг вопросов и соответствует международным принципам и стандартам. Институт Защитника не заменяет и не вытесняет уже существующие каналы обжалования (опротестования), а является важным дополнением к тем способам защиты прав граждан, которые сложились и функционируют в рамках правовой системы Республики Армения.

Одним из наиболее важных является также вопрос доступности омбудсмена, поскольку это определяет всю сущность, жизнеспособность и оправданность введения этого института во внутригосударственную систему и, естественно, требует детальной регламентации.

В законодательствах многих стран к омбудсмену может обратиться любое лицо, но вопросы, которые должны быть решены только в судебном порядке, к его компетенции не относятся. В большинстве стран законодательством устанавливается определенный срок, в течение которого граждане могут подать жалобу омбудсмену. Это представляется вполне оправданным, поскольку работать с запоздалой жалобой сложно в плане реализации проверочных мероприятий, получения необходимой информации и т.д.

Омбудсмен в большинстве своем осуществляет расследование на основании полученных от граждан жалоб или поручения парламента либо его комиссий. Однако, как предусмотрено законодательством ряда стран, он может инициировать расследование и по собственному усмотрению.

В зарубежных странах законодательное регулирование данного аспекта весьма разнообразно. Так, например, к омбудсмену в Швеции может обратиться и иметь прямой и личный доступ любой человек, чьи права ущемлены действиями администрации, или имеющий жалобу на их действия. Для лиц в местах заключения существуют специальные конверты без права вскрытия. Омбудсмен может посоветовать подать жалобу в иной орган, если таковое не было уже сделано, но может и отказать. Срока давности нет. Инициирование расследования возможно как по ходатайству стороны, так и по собственной инициативе (например, после инспекционных поездок, или после чтения газет).

Порядок доступа к омбудсмену в Финляндии аналогичен шведской ситуации. Для обращения к гражданскому омбудсмену необходимо наличие интереса для возбуждения иска или подачи жалобы. Срок подачи - 12 месяцев с искомого факта, при этом обязательно, чтобы заявитель обжаловал решение в суде, но необходимо, чтобы сначала были исчерпаны все средства обжалования, преду-

смотренные внутренним административным распорядком. Возможны и исключения. Если дело одновременно рассматривается в суде - омбудсмен приостанавливает и дожидается решения.

Иначе решается вопрос доступа гражданина к омбудсмену в Великобритании. Здесь особенностью является не прямой, а опосредованный доступ к омбудсмену. Закон предусматривает доступ к нему только через члена парламента, лишь если член парламента сочтет целесообразным передать жалобу омбудсмену. Срок жалобы - не более 12. Перед расследованием должны быть использованы все правовые средства. Для подачи жалобы не обязательно быть гражданином Великобритании, достаточно там проживать. По закону Омбудсмен не может возбудить расследование по собственной инициативе.

Доступ к Посреднику во Франции, аналогично Великобритании, возможен только через депутата или сенатора при условии, что те считают жалобу достойной внимания. Посредник не вправе действовать по своей инициативе.

В РФ жалобы могут подаваться гражданами и находящимися на территории РФ иностранными гражданами и лицами без гражданства. Уполномоченный приступает к рассмотрению дела как по жалобам (протестам) лиц, так и по собственной инициативе при наличии информации о массовых или грубых нарушениях прав и свобод граждан либо в случаях, имеющих особое общественное значение. Примечательно, что жалоба должна быть подана Уполномоченному не позднее истечения года со дня нарушения прав и свобод заявителя или с того дня, когда заявителю стало известно об их нарушении.

Жалоба, направляемая Уполномоченному, не облагается государственной пошлиной. Жалобы, адресованные Уполномоченному лицами, находящимися в местах принудительного содержания, просмотру администрацией мест принудительного содержания не

подлежат и в течение 24 часов направляются Уполномоченному.

В Законе РА "О Защитнике прав человека" эти положения, за некоторыми исключениями, также закрепляются. Существенно и то, что Защитник также наделен полномочиями осуществлять защиту прав граждан не только на основании фактов изложенных в жалобе, т.е. в связи с поступившим обращением гражданина. Согласно ст. 11 Закона РА Защитник имеет полномочие пачать обсуждение вопроса и по собственной инициативе, "когда есть сведения о массовом нарушении прав и основных свобод человека или же вопрос имеет исключительное общественное значение, либо связан с необходимостью защиты интересов тех лиц, которые не в состоянии самостоятельно использовать правовые средства своей защиты".

При этом жалоба может быть подана Защитнику со стороны любого лица - физического или юридического.

Статья 8 Закона РА гласит: "К Защитнику может обратиться любое физическое лицо, независимо от национальной или расовой принадлежности, гражданства, места жительства, пола, возраста, политических и иных взглядов и дееспособности. К защитнику вправе обратиться лицо, отбывающее наказание в учреждениях, осуществляющих содержание под стражей, предварительное заключение или уголовное наказание, а также находящееся в иных местах принудительного содержания. Обращение к Защитнику с жалобой или ходатайством не должно повлечь за собой применения уголовного, административного либо иного наказания или какой-либо дискриминации".

Не могут обратиться с жалобой к Защитнику государственные органы и органы местного самоуправления, за исключением опекушских и попечительских органов. Должностные лица имеют право обращаться к Защитнику только в случае нарушения их прав и основных свобод как физических лиц.

В качестве общих оснований для отказа от полученных от граждан жалоб во многих странах выступают следующие условия:

- подающий жалобу не имеет личной заинтересованности в деле
- жалоба незначительна либо оформлена не должным образом
- омбудсмен не имеет необходимых возможностей для осуществления расследования.

Статья 10 Закон РА предусматривает иные основания отказа рассмотрения жалобы, и в качестве такового отмечает условие разрешения полученной жалобы только в судебном порядке. Защитник не рассматривает жалобы, которые должны быть решены только в судебном порядке, а также прекращает рассмотрение жалобы, если после начала рассмотрения жалобы заинтересованное лицо обратилось с иском или жалобой в суд.

Защитник не рассматривает анонимные жалобы, а также те жалобы, которые были поданы по истечении года с того дня, как заявитель узнал или должен был узнать о нарушении своих прав и свобод, а также те жалобы, которые, по его мнению, не свидетельствуют о нарушении прав и основных свобод человека или не предъявляют требований. Полагаем, что это является весьма важным положением, так как многолетняя практика сложившихся общественных отношений советского периода в республике, реализующая оборот «анонимок», в достаточной мере продемонстрировала его негативные последствия.

Если вопрос, поднятый в жалобе, может быть решен по существу также государственным или иным органом или должностным лицом, и если это лицо предварительно не рассматривало данное дело, Защитник, с согласия подателя жалобы, может передать жалобу на его рассмотрение, установив контроль за ее ходом. В этом случае заявитель уведомляется, что жалоба передана другому должностному лицу.

Нам представляется, что принцип прямого доступа к омбудсмену, как это предусмотрено Законом РА, является наиболее демократичным в ряду способов обращения к последнему. Обращение к омбудсмену через члена парламента, как это практикуется в Великобритании и Франции, а тем более с оговоркой «если он считает целесообразным» направить жалобу правозащитнику, полагаем неприемлемым. Можно с удовлетворением отметить, что разработчики Закона РА «О Защитнике прав человека» не сочли возможным перенять подобный опыт.

Закон Республики Армения «О защитнике прав человека» определяет, что Заявление или жалоба передается Защитнику непосредственно, без посредников.

Введение в Армении института омбудсмена - закономерное явление в условиях развития демократических процессов в республике, направленных на дальнейшее укрепление статуса личности, гарантий реализации прав и свобод человека. Оно дало возможность гражданину РА видеть доступное, независимое, высокое должностное лицо, призванное обеспечить его взаимосвязь с органами государственной власти и стоящее на стороне интересов гражданина.

Сегодня институт омбудсмена действует более чем в ста государствах мира и быстро развивается, демонстрируя многообразие путей приспособления к конкретным социальным условиям, исторически различной среде, неодинаковой правовой культуре, влиянию конституционно-политических систем. Однако при всем многообразии форм института имеется достаточно оснований, говорящих о его единой задаче - защита прав человека и устранение нарушений этих прав в деятельности государственной администрации, используя средства специфические лишь для него - убеждения, критику, гласность.

Смысл существования этого института можно подытожить следующим образом:

омбудсмен, если хочет осуществить свои функции, должен прежде всего противостоять властям так громко, как он это может – иногда выигрывая, иногда проигрывая – как это бывает в жизни. Если же он будет “входить в положение” или будет “любим” властями, тогда он перечеркнет смысл своего существования. В государстве каждый орган имеет свою роль, которую он и должен играть. Целью

данной работы было показать, что все предпосылки для этого, в смысле законодательного регулирования уже существуют благодаря конституционным реформам, в результате которых конституцией был закреплен порядок формирования этого института, гарантии независимости, возможность обращения в Конституционный суд республики и т.д.

Список использованной литературы и нормативных актов

1. Конституция РА.
2. Европейская конвенция о защите прав и основных свобод человека.
3. Закон РА “О Защитнике прав человека”.
4. Федеральный Конституционный Закон “Об Уполномоченном по правам человека в РФ” от 26 февраля 1997г.
5. Закон об Управлении омбудсмена Стортинга по делам публичной администрации от 22 июня 1962г. Норвегия.
6. Закон об Омбудсмене Дании (Закон N.473 от 12 июня 1996г.).
7. Закон о Национальном Омбудсмене Нидерландов от 4 февраля 1981г.
8. Закон о Парламентском комиссаре Великобритании от 22 марта 1967г.
9. Закон о Парламентском Омбудсмене Финляндии от 12 декабря 1918г.
10. Закон об установлении Посредника Французской Республики от 3 января 1973г.
11. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Издательство ЮРМА. М., 2001г.
12. Зеленцов А.Б. Контроль за деятельностью исполнительной власти в зарубежных странах. Изд. Российского университета дружбы народов. М., 2002г.
13. Национальные омбудсмены: свод правовых положений (по состоянию на 01.01.1998). Представитель по правам граждан Республики Польша: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich. Варшава.
14. Защита прав человека. Под общ. ред. Уполномоченного по правам человека в РФ доктора (проф.) юр. наук О.О. Миронова. “Юриспруденция” М., 2003г.
15. Омбудсмен и демократическое общество. Мировой опыт. Под ред. В. Кармиривалва. Тр., 2003г.

НАИРА ЗОГРАБЯН

Преподаватель кафедры уголовного права
и уголовно-процессуального права юридического факультета
Российско-Армянского (Славянского) университета

**ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ И
ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УГОЛОВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО ПРИЗНАКАМ
СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА
ПРЕСТУПЛЕНИЯ**

Важным моментом в деле исполнения принципа справедливости, предусмотренного уголовным законодательством, является дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности.

Для привлечения к уголовной ответственности помимо общих признаков субъекта преступления, таких, как вменяемость и достижение возраста уголовной ответственности физическим лицом, специальные субъекты наделяются другими - дополнительными, специфическими признаками, помогающими сузить, конкретизировать круг тех лиц, которые могут нести ответственность за совершенное деяние по закону.

Понятие признак, согласно словарю русского языка СИ. Ожегова, - показатель, примета, знак, по которым можно узнать, определить что-нибудь¹.

По своему содержанию факультативные признаки специального субъекта весьма разнообразны. Они могут затрагивать различные аспекты личности (например, признаки, характеризующие физические свойства, социальное положение субъекта), установление которых просто необходимо для определения характера и степени общественной опасности деяния и личности виновного.

Признаки специального субъекта преступления выполняют две функции: информационную и функцию установления оснований и дифференциации уголовной ответственности, которые соотносятся как форма и содер-

жание. Место признаков специального субъекта в гипотезе, а не диспозиции нормы, что соответствует их информационной функции.

К обстоятельствам, детерминирующим признаки специального субъекта, относятся объект преступления и обстоятельства, касающиеся напрямую личности виновного. Последние используются законодателем для дифференциации уголовной ответственности.

В действующем законодательстве довольно много преступлений со специальным субъектом.

Надо сказать, что специальные субъекты могут обладать как одним, так и несколькими признаками. В соответствии с действующим уголовным законодательством, некоторые специальные субъекты обладают только одним, конкретно присущим ему признаком. Например, гражданин России (ст. 275 УК РФ).

Но имеются специальные субъекты, обладающие несколькими признаками. Так, субъектом преступления, предусмотренного ст. 305 УК РФ «Вынесение заведомо неправосудных приговора, решения или иного судебного акта» может быть лицо, во-первых, достигшее 25-летнего возраста; во-вторых, имеющее высшее юридическое образование и стаж работы по юридической специальности не менее пяти лет; в-третьих, ставшее квалификационный экзамен; в-четвертых, получившее статус судьи; в-пятых, в отношении этого лица должен быть издан приказ о назначении его на должность судьи, то есть лицо должно быть назначено

соответствующими полномочиями и приступить к обязанностям судьи. Если же речь идет о присяжных заседателях, то ими также могут быть лица, достигшие 25-летнего возраста, включенные в списки кандидатов в присяжные заседатели высшим исполнительным органом государственной власти субъекта Российской Федерации¹.

Исходя из сказанного, можно сделать вывод, что признаки специального субъекта достаточно многообразны и различны.

При этом законодатель различным образом указывает на них.

Во-первых, признаки могут быть прямо описаны законодателем в диспозиции статьи Особенной части УК РФ. Преобладают случаи четкого описания признаков лиц в статьях УК РФ, которые могут быть субъектами конкретного состава. К примеру, законодатель формулирует понятие должностного лица в ст.308 УК РФ (ст. 285 УК РФ), военнослужащего – в ст.356 УК РФ (ст. 331 УК РФ).

Во-вторых, признаки вытекают из нормы закона. Так, ст. 301 УК РФ устанавливает ответственность за незаконное задержание, заключение под стражу или содержание под стражей. Специальным субъектом указанного преступления могут быть только лица, уполномоченные на описанные действия: дознаватели, следователи, прокуроры.

В-третьих, признаки специального субъекта выводятся путем толкования других законодательных актов. Например, ст. 124 УК устанавливает уголовную ответственность за неоказание помощи больному. Закон, не называя прямо субъекта преступления, указывает его существенный признак: обязанность этого лица оказывать помощь больному по закону или по специальному правилу. В соответствии со специальными правилами, установленными компетентными органами здравоохранения РФ, все медицинские и фармацевтические работники обязаны оказывать первую неотложную помощь гражданам в общественных мес-

тах: в дороге, на улице, на пляже, в любых помещениях. Таковыми считаются: врачи, акушеры, фельдшеры, медицинские сестры и братья, провизоры и другие работники медицинской службы.

В связи со сказанным некоторые практические работники справедливо полагают, что при установлении специального субъекта большое значение имеют положения, содержащиеся в ведомственных нормативных актах: уставах, инструкциях и приказах, которые определяют круг полномочий тех или иных служащих государственных, общественных учреждений, организаций и предприятий, либо иные особые свойства субъекта.

Дополнительные признаки специального субъекта обычно формулируются в позитивной форме (таких составов преступлений большинство), но встречаются и негативные формы отражения признаков специального субъекта. Так, в соответствии со ст. 123 УК РФ за незаконное производство аборта ответственность несет лицо, не имеющее высшего медицинского образования соответствующего профиля, например, медицинские сестры, акушерки, а по ст. 235 УК РФ за незаконное занятие частной медицинской практикой или частной фармацевтической деятельностью – только лицо, не имеющее лицензии на избранный вид деятельности. Таким образом, негативная формулировка является приемлемым способом отражения некоторых признаков специального субъекта.

Иначе попытка перейти к позитивному определению лица, «не имеющего надлежащего медицинского образования» (ст. 235 УК РФ), привела бы к тому, что пришлось бы дать «весь список имеющихся на свете дипломов о высшем образовании, не являющемся медицинским»².

Признаки специального субъекта в преобладающем большинстве случаев прямо указаны законодателем в диспозициях статей Особенной части Уголовного кодекса Российской

Федерации и являются обязательными лишь для некоторых составов.

Справедливо указывает В.В. Устименко, что избежать разноречивого толкования круга специальных субъектов, признаки которых не указаны в законе, можно лишь путем описания таких субъектов в самой диспозиции закона⁵. Например, субъектом убийства согласно ст. 106 УК РФ может быть только мать поворожденного ребенка; субъектом заражения ВИЧ-инфекцией может быть лишь ВИЧ-инфицированное лицо (ст. 122 УК РФ). Субъектом побега из мест лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи (ст. 313 УК РФ) могут быть лица, осужденные к лишению свободы (на определенный срок, к пожизненному лишению свободы) или к смертной казни, а также лица, в отношении которых в порядке меры пресечения избрано заключение под стражу (ст. 98 УПК РФ).

Правильно замечает А.С. Михлин, что отражение в диспозиции нормы такого элемента состава преступления как субъект происходит лишь в том случае, когда законодатель вводит какие-то ограничения⁶. Например, специальным субъектом «производства, хранения, перевозки либо сбыта товаров и продукции, выполнения работ или оказания услуг, не отвечающих требованиям безопасности» (ст. 238 УК РФ) могут признаваться руководитель, главный инженер, начальник отдела технического контроля организации, а также лица, занимающие иные должности, но выполняющие функции названных субъектов, и, кроме того, индивидуальный предприниматель.

Рассмотрим вопросы квалификации преступлений по таким признакам специального субъекта как рецидив и неоднократность, с учетом того, что данные признаки по УК РФ существуют и влияют на квалификацию преступления.

Сущность и повышенная опасность рецидива состоит в продолжении совершения

преступлений после официального от имени государства порицания виновного и назначения ему наказания, в игнорировании осужденным отрицательной реакции общества и государства, на его поведение.

Рецидив не образуют преступления, совершенные до 18-летнего возраста, а также неосторожные преступления.

Если рецидив предусмотрен в статье Особенной части УК РФ, то следует сослаться на ту часть статьи, которая предусматривает этот признак. Следует учитывать, что признак рецидива может быть сформулирован в законе как судимость. Так, в п.3 ч.3 ст. 177 УК РФ предусмотрен следующий признак: «лицом, ранее имеющим две или более судимости...». Здесь мы имеем дело хотя и с более узким, но тем не менее понятием рецидива.

Признак рецидива в статьях Особенной части УК РФ не предусмотрен, но он, согласно п.а ст. 63 а УК РФ учитывается при назначении наказания.

Законодатель при конструировании составов преступлений Особенной части УК РФ Федеральным законом от 08.12.2003г. ФЗ-162 исключил наличие рецидива в качестве квалифицирующего признака, однако в ст. 63 ч.1 п.а предусмотрел его в качестве обстоятельства, отягчающего наказание.

Следует отграничивать рецидив от совокупности преступлений и неоднократности.

Рецидив сближает с совокупностью преступлений то, что его, как и совокупность, могут образовывать различные преступления.

От совокупности преступлений рецидив отличается тем, что преступление, образующее рецидив, совершается после осуждения, а при совокупности до осуждения. Поэтому прямую рецидив и совокупность преступлений никогда не пересекаются.

Более сложно отграничивать рецидив от неоднократности. Они могут совпадать и сочетаться, в связи с тем, что неоднократность, как и рецидив, могут образовывать и

преступления, совершенные после осуждения, а рецидив будет в наличии и при совершении одинаковых преступлений. В этом случае неоднократность и рецидив будут присутствовать одновременно, и оба признака должны быть отражены в квалификации. Например, лицо дважды было судимо за кражи и после отбытия наказания до погашения судимости вновь совершило кражу. Действия виновного должны квалифицироваться как кража, совершенная повторно, лицом два раза судимым за хищение, то есть по п.4.ч.2 ст. 177 УК РА. Однако тем самым нарушается принцип справедливости: «нельзя дважды привлекать лицо к уголовной ответственности за одно и то же преступление» (ст.10 УК РА). Поэтому законодатель России пошел по верному пути. Из УК РА институт неоднократности также следует исключить. То же самое относится к квалифицирующим признакам.

Следует отметить, что помимо дефиниций, содержащихся непосредственно в тексте закона, широко используются для этой цели и примечания к отдельным статьям или группам статей, толкующие квалифицирующие признаки. Так, в примечании 4 к ст.175 УК РА помещена дефиниция повторности, применительно к статьям 175-182, 234, 238, 269, т.е. распространяется также и на другие главы УК РА.

Различия между неоднократностью и рецидивом состоят в том, что, во-первых, неоднократность образуют только одинаковые преступления, (тождественные или однородные), а рецидив как одинаковые, так и различные, а, во – вторых, неоднократность могут составить преступления, совершенные как до осуждения, так и после, тогда как рецидив только преступления, совершенные после осуждения.

Неоднократность преступлений является одной из разновидностей множественности. Неоднократностью преступлений признавалось совершение двух или более преступлений, предусмотренных одной

статьей или частью статьи уголовного закона (ст. 16 УК РФ). Следует отметить, что в ст.21 УК РА предусмотрено понятие повторность преступлений, что аналогично понятию неоднократности, существовавшее в УК РФ. В специально предусмотренных законом случаях неоднократностью может быть признано и совершение двух или более преступлений, предусмотренных разными статьями или частями УК РФ (ст. 21 ч.3 УК РА).

Сущность этой разновидности множественности состоит в том, что лицо совершает одинаковые преступления, обнаруживая закономерность в своем поведении или даже профессионализм. Выделение неоднократности при квалификации состоит, очевидно, в стремлении законодателя противодействовать этой тенденции. Неоднократным будет, например, убийство после ранее совершенного убийства.

В специально оговоренных в законах случаях неоднократными могут признаваться и однородные преступления. Так, согласно примечанию к ст. 175 УК РА, любое хищение после ранее совершенного хищения рассматривается как совершенное неоднократно.

Для неоднократности не имеет значения, было ли лицо судимо за первое преступление или нет. Однако, как и на всякий вид множественности, на неоднократность распространяется правила истечения срока давности и утраты юридического значения преступления по другим основаниям (снятия судимости, амнистии и т.п.). Поэтому, если за первое преступление лицо было осуждено, а судимость снята или погашена (применен акт амнистии и т.п.), то неоднократность отсутствует.

Обычно неоднократность является отягчающим признаком и предусматривается в квалифицированных составах статей.

Если неоднократность не предусмотрена в составе, то при квалификации она специально не фиксируется, но в силу ст. 63 п. “а” УК РФ

учитывается как обстоятельство отягчающее наказание.

Особенность юридической оценки неоднократности состоит в том, что она квалифицируется как одно преступление независимо от количества фактически совершенных. Например, виновный совершил шесть отдельных самостоятельных краж, после чего был привлечен к ответственности. Его действия должны быть квалифицированы по п.4 ч.2 ст. 177 УК РА как кража, совершенная неоднократно. Отдельно каждая из краж не квалифицируется, поскольку признак неоднократности как раз и отражает факт совершения нескольких отдельных преступлений. Это относится к случаям, когда «неоднократность» предусмотрена в статьях УК РА в качестве квалифицированного признака. Если же она не предусмотрена, то содеянное должно квалифицироваться по совокупности преступлений (например, совершение одного и того же преступления несколько раз).

Другим признаком субъекта преступления является судимость⁸. Он характеризует только личность преступника и поэтому не может быть вменен отдельным соучастникам. Этот признак является средством дифференциации ответственности и учитывается при индивидуализации наказания виновному, наделенному этим признаком. Следует отметить, что данный признак был отражен в уголовном законодательстве РФ в некоторых составах преступлений в качестве квалифицирующего признака. Ныне он отсутствует. А вот армянский законодатель в ряде статей предусматривает данный признак в качестве отягчающего обстоятельства, например, п.3.ч.3.ст.178, п.3.ч.3.ст.177, что по нашему мнению неверно, поскольку судимость относится только к характеристике личности виновного и не проявляется в содеянном, а потому он не должен признаваться квалифицирующим признаком (как средство дифференциации ответственности), а может учиты-

ваться при индивидуализации наказания.

Примечательно, что вышеуказанный признак не учитывается в УК РФ и УК РА в качестве конструктивного признака какого-либо состава преступления.

Как верно подметил С.С. Аветисян⁹, судимость характеризует не только личность виновного, но и в зависимости от уровня законодательного учета, может отражаться в содеянном, повышая его общественную опасность.

Судимость не следует относить к признакам специального субъекта, поскольку он никоим образом не дает специальному субъекту возможность и способность совершить преступление, направленное именно на специальные объекты. Признаки, характеризующие специального субъекта, обусловлены качеством посягательства. Судимость не может считаться таким признаком, поскольку она никак не может проявляться в преступлениях, направленных на те или иные специальные объекты. Данный признак может определять преступность или неправомерность деяний с общим составом, если законодателем он включен в число обязательных признаков состава преступления.

Субъекты некоторых преступлений могут сочетать в себе признаки разных классификационных групп, например, профессиональные и должностные ст. 314 УК РА (ст. 292 УК РФ за служебный подлог несут ответственность должностные лица, государственные служащие, служащие органа местного самоуправления).

Признаки специального субъекта, как факультативные, могут играть двоякую роль в составе преступления и, соответственно, при квалификации. В большинстве случаев они выступают конструктивными (обязательными) для основного состава как, например, в должностных преступлениях. Однако в некоторых случаях законодатель включает их не в основной, а в квалифицированный состав (служебное положение - ст. 160 ч. 2 п. "в" УК

РФ).

Приведем и другой пример установления субъекта преступления. В судебной практике в свое время возникли вопросы, можно ли отнести к работникам железнодорожного транспорта машинистов метрополитена и водителей трамвая. Казалось бы, что и метрополитен и трамвай являются железнодорожным транспортом, поскольку представляют собой механические транспортные средства, передвигающиеся по рельсам. Однако в судебной практике этот вопрос решался, и небезосновательно, по-разному в отношении указанных видов транспорта. Дело в том, что механический транспорт и рельсовые пути не являются единственными признаками железнодорожного транспорта. Его весьма специфическим признаком является то, что структура организации движения носит централизованный и многозвеньевой характер, то есть всякое передвижение по железнодорожным путям санкционируется и контролируется из единого центра и обеспечивается комплексом служб (движения, пути и т.д.). Таким требованиям соответствует лишь метрополитен, а решения о движении трамвая принимает сам водитель, руководствуясь не диспетчерскими командами, а правилами дорожного движения и дорожной обстановкой. Поэтому судебная практика признает метрополитен железнодорожным транспортом и допущенные его работниками нарушения правил безопасности движения и эксплуатации квалифицируются (при наличии тяжких последствий) по ст.241 УК РФ (ст. 263 УК РФ), а аналогичные нарушения водителя трамвая следует квалифицировать по ст.242 УК РФ (ст. 264 УК РФ)¹¹.

Наличие по составу признаков специального субъекта не означает, что в преступлении не могут участвовать другие лица, не обладающие этими признаками.

Общепринято, что признаки специального субъекта распространяются только на действия

исполнителя. Ответственность соучастников по общему правилу решается в зависимости от того, относятся ли данные признаки к содеянному и личности соучастников или к содеянному и личности исполнителя. Следует разграничивать обстоятельства, которые относятся к деянию, и обстоятельства, относящиеся к характеристике субъекта преступника или личности исполнителя. Обстоятельства, относящиеся к характеру преступления, вменяются в ответственность каждому соучастнику, если они осознавались соучастниками. В юридической литературе на этот счет существуют различные мнения. Некоторые считают, что если рецидив или иные признаки, относящиеся к конкретному соучастнику отражают общественную опасность самого преступления, то они указываются при квалификации действий и других соучастников¹². Другие ученые отмечают, что любые квалифицирующие признаки объективного и субъективного характера, находящиеся на стороне одного соучастника, должны вменяться и остальным соучастникам, если они были известны им¹³. Мы придерживаемся мнения, что признаки, характеризующие личность преступника и не отраженные в основном составе, не должны быть вменены в вину другим соучастникам. Поскольку, лицо, совершившее преступление в соучастии, несет уголовную ответственность не за участие в чужом деянии, а за собственное деяние, в соответствии с которым определяется его мера ответственности и наказания. Признаки специального субъекта реально означают невозможность совершения иными лицами исполнительских действий. Но в других ролях (организатора, подстрекателя, пособника) в преступлении могут участвовать и другие лица. Их действия в этом случае должны квалифицироваться наряду со статьей Особенной части также и по соответствующей статье 33 УК РФ.

Субъект специальных отношений должен

быть наделен такими признаками, которые позволяют ему выполнить возложенные на него социально-полезные функции. Именно нарушение этих функций определяет характер и степень общественной опасности деяния. Именно благодаря наличию этих признаков, субъект имеет возможность и способность нарушить установленный порядок и причинить вред охраняемым уголовным законом объектам или создать угрозу причинения. Именно по этим признакам происходит ограничение круга лиц, могущих нести ответственность за исполнение или соисполнение в преступлениях со специальным составом. А, поскольку другие соучастники не наделены этими признаками, то они не могут выполнить объективную сторону состава преступления (речь идет о специальных составах преступления).

Преступления со специальным субъектом разграничиваются в зависимости от специфики отдельных видов преступлений, совершение которых связано с отдельной деятельностью людей. За такие преступления уголовная ответственность наступает только в случае наделения этих лиц в установленном законом порядке дополнительными признаками. Для разграничения преступлений по признакам специального субъекта законодатель использовал различные способы: в некоторых составах признаки специального субъекта, определяющие преступность деяния включены в уголовно-правовую норму, в других они вытекают из других законодательных актов.

Подводя итог, хотелось бы сделать некоторые выводы.

Во-первых, специальному субъекту преступления помимо общих признаков субъекта преступления присущи и дополнитель-

ные (специфические) признаки. Однако надо заметить, что указанные признаки являются факультативными для понятия общего субъекта преступления. В конкретном же составе преступления, где признаки указаны, они строго обязательны, и не должны рассматриваться как вспомогательные.

Во-вторых, законодатель, вводя в закон признаки специального субъекта преступления, тем самым определяет, что данное преступление может совершить не всякое лицо, а лишь обладающее такими признаками.

Правильно писал А.Н. Трайнин, что «признаки, вводимые законом в состав преступления для характеристики субъекта преступления, направлены к следующей цели: законодатель при помощи этих признаков сужает круг лиц, могущих нести уголовную ответственность за определенное преступление или определенную группу преступлений, тем самым, утверждая положение, что не всякое физическое вменяемое лицо может быть субъектом данного вида или данного рода преступлений»¹³.

В-третьих, признаки специального субъекта преступления содержатся не только в диспозиции уголовно-правовой нормы, а выводятся путем логического, грамматического толкования, а также путем обращения к другим законодательным актам.

В-четвертых, изучение указанной проблемы напрямую связано с вопросами правильной квалификации преступлений со специальными субъектами, уголовной ответственностью и назначением наказания, а правильное понимание их роли – весьма важным для укрепления законности, и, прежде всего, для объективности и правильности в принятии решения при вынесении приговора.

¹³ См. Ожегов С.И. Словарь русского языка под ред. П.Ю. Шведовой. М., «Русский язык», 1987, С. 511.

¹⁴ См. Консультации Российской Федерации: ст. 4 Закона Российской Федерации «О статусе судей в Российской Федерации» от 26 июня 1992 года № 3132-1 // Ведомости Съезда народных депутатов РФ и Верховного Совета РФ. 1992. № 30. С. 1792.

В-пятых, признаки специального субъекта преступления являются средством дифференциации уголовной ответственности. полностью исключает уголовную ответственность, а в других меняется лишь квалификация преступления.

Отсутствие этих признаков в одних случаях

³ См. ст. 3 и ст. 4 Федерального закона от 20 августа 2004 года N 113-ФЗ «О присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации. 2004. N 34. С. 3528.

⁴ См. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., «Юридическая литература», 1972. С. 125.

⁵ См. Устименко В.В. Специальный субъект преступления. Харьков, 1989. С. 20.

⁶ См. Михлина А.С. Последствия преступлений. М., «Юридическая литература», 1969. С. 29-30; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации под ред. В.Н. Радченко, А.С. Михлина, М., «Спарк», 2000, С. 543.

⁷ Понятие "неоднократность" в УК РФ, в настоящее время не используется.

⁸ Достаточно спорная точка зрения.

⁹ См. Аветисян С.С. Соучастие в преступлениях со специальным составом. М., 2004. С.366.

¹⁰ В новом УК РФ (ст. 264) трамвай прямо указан в числе транспортных средств, управление которым с нарушением правил влечет ответственность по данной норме. В УК РСФСР в аналогичной статье (211) вид транспорта в первоначальной редакции не конкретизировался. об этом подробнее см. – Плотников А.Н. Нарушение правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного транспорта. М., 1985.

¹¹ См. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. Алма-Ата, «Наука», 1977. С.139-140; Лейкина П.С. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968. С.67-68.

¹² См. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. М., «Юрлит», 1957. С.286; Ковалев В.И. Соучастие по советскому уголовному праву. В 2-х частях. Свердловск, 1967. С.161.

¹³ См. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. М., «Госюриздат», 1957. С. 191.

ГЕВОРГ ГЕВОРГЯН

Аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

**УБИЙСТВО ЖЕНЩИНЫ, ЗАВЕДОМО ДЛЯ
ВИНОВНОГО НАХОДЯЩЕЙСЯ В
СОСТОЯНИИ БЕРЕМЕННОСТИ (П. «Г» Ч. 2
СТАТЬИ 105 УК РФ)**

Повышенная опасность этого преступления обусловлена тем, что, убивая беременную женщину, виновный уничтожает и плод как зародыш будущей жизни. Наряду с объективным, существует и субъективное основание для усиления ответственности за убийство заведомо беременной женщины. Оно заключается в особой злостности или изменности намерений виновного, который игнорирует требования закона и общественной морали об охране материнства и детства. Согласно п. «з» ч. 1 статьи 63 УК РФ и п. 8 ч. 1 статьи 63 УК РА, любое преступление против женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, является преступлением, совершенным при отягчающих обстоятельствах¹. Но в случае, если данное обстоятельство предусмотрено соответствующей статьёй Особенной части УК РФ (УК РА) в качестве признака преступления, оно повторно не учитывается при квалификации и назначении наказания. Так при совершении убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, не допускается при квалификации или назначении наказания ссылаться на п. «з» ч. 2 статьи 63 УК РФ или п. 8 ч. 1 статьи 63 УК РА. Следует отметить, что правила квалификации убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности по уголовному законодательству РА и по уголовному законодательству РФ

аналогичны.

Указание на заведомость означает, что ответственность наступает по этому пункту, если виновный на момент совершения убийства достоверно знал о беременности потерпевшей. Виновный должен быть уведомлён о беременности потерпевшей до реализации объективной стороны убийства. Следовательно, умысел виновного должен быть направлен на убийство именно беременной женщины. Виновный может узнать о беременности от потерпевшей, из медицинской справки, от третьих лиц или из других источников. Срок беременности сам по себе не имеет значения для квалификации содеянного по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ, однако учитывается при установлении признака «заведомости». Так на определённой стадии беременности, беременность становится очевидной для всех в связи с физиологическими признаками беременной женщины (опухший живот). И при совершении убийства беременной женщины, с наличием физиологических изменений внешности потерпевшей, которые свидетельствуют о беременности последней, деяние необходимо квалифицировать как убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ). В данном случае нет необходимости доказывать, что виновный совершил данное убийство, заведомо зная о беременности потерпевшей.

так как беременность женщины очевидна для всех. Исключение составляет, случаи, когда виновный не мог знать о беременности потерпевшей из-за плотного телосложения последней. В данном случае действия виновного необходимо квалифицировать, как простое убийство (ч. 1 статьи 105).

Так же не имеет юридического значения при квалификации убийства по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК, спасён или нет плод, в результате посягательства на жизнь женщины.

Отметим, что при убийстве беременной женщины, виновным не только причиняется смерть женщине, но и прерывается процесс беременности. Прерывание беременности относится к причинению тяжкого вреда здоровью (статья 111). При совершении убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности не допускается ссылаться на статью 111. Так как эти две нормы конкурируют как часть и целое. Также не допускается рассматривать действия виновного при убийстве заведомо беременной женщины как убийство двух и более лиц, так как плод становится человеком с момента рождения.

Некоторые авторы обоснованно толкуют понятие заведомости как достоверное, а не предполагаемое знание об отягчающем обстоятельстве². Если виновный не был осведомлен (не знал достоверно) о беременности потерпевшей, данный квалифицирующий признак не вменяется. Когда виновный убивает беременную женщину, полагая ошибочно, что она не находится в таком состоянии, его действия не могут быть квалифицированы по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ, так как в этом пункте содержится обязательный признак «заведомости», и подобное убийство должно влечь ответственность при отсутствии иных квалифицирующих признаков по ч. 1 статьи 105 УК РФ. Например, беременная женщина, беременность которой не заметна, делает замечание лицу, который

нарушает общественный порядок, в результате виновный убивает женщину, не зная о беременном состоянии потерпевшей³. Деяние виновного квалифицируется как убийство лица из хулиганских побуждений (п. «и» ч. 2 статьи 105 УК РФ). Таким образом, обязательными признаками убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ) являются наличие беременного состояния женщины и наличие у виновного информации о беременном состоянии потерпевшей до совершения объективной стороны убийства.

Мотивы убийства беременной женщины для квалификации содеянного по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ значения не имеют. Убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ) может совершаться с различными мотивами. Так, например, данный квалифицированный вид убийства может совершаться как по мотивам мести, ревности, зависти, неприязни, ненависти, возникших на почве личных отношений, то есть тех мотивов, которые не являются обязательными признаками состава убийства, так и по мотивам, предусмотренным в ч. 2 статьи 105 УК РФ – убийства из хулиганских побуждений, из корыстных побуждений, по мотивам национальной, религиозной ненависти или вражды и при наличии других мотивов, предусмотренных в ч. 2 статьи 105 УК РФ. Отметим, что данный вид квалифицированного убийства, в частности, совершается по мотиву мести, ревности за супружескую измену или с целью уклонения от определённых обязательств. Если при совершении убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ), в действиях виновного есть иные квалифицирующие признаки, предусмотренные в ч. 2 статьи 105, то необходимо деяние виновного квалифицировать по совокупности п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ и соответств-

ующих пунктов ч. 2 статьи 105. Способ совершения убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ) не является обязательным признаком объективной стороны состава данного преступления. Но в случае, если данное преступление совершается общепаспным способом, необходимо деяние виновного квалифицировать по совокупности п. «а» ч. 2 статьи 105 и п. «е» ч. 2 статьи 105 УК РФ.

Убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ) в основном совершается с прямым умыслом. Но не исключается совершение данного преступления и с косвенным умыслом.

Никакой сложности не представляет квалификация убийства беременной женщины по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ, если виновный, достоверно зная, что женщина находится в беременном состоянии, убивает беременную женщину. Но бывают случаи, когда виновный убивает женщину, ошибочно полагая, что потерпевшая находится в беременном состоянии. То есть умысел виновного направлен на убийство беременной женщины, но на самом деле потерпевшая не находится в беременном состоянии. В теории уголовного права есть различные мнения, связанные с квалификацией убийства беременной женщины при фактической ошибке в личности потерпевшей. Так, в теории уголовного права существуют следующие разновидности квалификаций убийства беременной женщины при фактической ошибке в личности потерпевшей:

1. как окончанное простое убийство (ч. 1 статьи 105 УК РФ);

2. как окончанное убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности («г» ч. 2 статьи 105 УК РФ)¹;

3. как покушение на убийство женщины,

заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (ч. 3 статьи 30 и п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ);

4. по совокупности ч. 1 статьи 105 УК РФ и ч. 3 статьи 30 и п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ, как окончанное простое убийство и покушение на убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности.

Отметим, что при фактической ошибке на квалификацию действий виновного влияет направленность его умысла. Квалификация данного деяния как простое убийство является ошибочным, так как умысел виновного был направлен на убийство беременной женщины.

Так же является ошибочным квалификация данного деяния как окончанное убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности («г» ч. 2 статьи 105 УК РФ), так как потерпевшая на самом деле не находилась в состоянии беременности. А для квалификации деяния по «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ необходимо наличие состояния беременности у потерпевшей.

По мнению Кадникова Н. Г., действия виновного в данном случае следует квалифицировать по правилам идеальной совокупности как окончанное убийство и покушение на квалифицированное убийство - ч. 1 или 2 (если установлены иные отягчающие обстоятельства) статьи 105 и ч. 3 статьи 30 и п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ². Судебная практика идет по пути квалификации подобных случаев по совокупности преступлений (ч. 1 статьи 105 и ч. 3 статьи 30 п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ). Нельзя признать удачным также предложение квалифицировать содеянное по совокупности двух преступлений - покушения на убийство заведомо беременной женщины и окончанного убийства не беременной, то есть по ч. 3 статьи 30, п. «г» ч. 2 статьи 105 УК и по ч. 1 статьи 105, либо по ч. 2 статьи 105 УК при наличии других квалифицирующих признаков³. Применение к одному единичному

убийству правила о совокупности не только ошибочно теоретически, но и несправедливо, так как за одно и то же деяние виновный дважды привлекается к уголовной ответственности. Иными словами, убийство мнимой беременной женщины наказывается строже, чем убийство фактически беременной женщины.

Мы считаем, что для устранения в судебной практике и в теории уголовного права затруднений, связанных с квалификацией убийства мнимой беременной женщины, необходимо предусмотреть порядок и правила квалификации при фактической ошибке в УК РФ, и в судебной практике убийство мнимой беременной женщины квалифицировать как единичное преступление, покушение на убийство заведомо беременной женщины (ч. 3 статьи 30, п. «г» ч. 2 статьи 105 УК). Так как степень и характер общественной опасности данного деяния учитывается законодателем при конструировании уголовно-правовой нормы. Противники данной точки зрения, считают такую квалификацию ошибочной, так как при назначении наказания за данное убийство применяются правила назначения наказания при покушении на преступление, которые предусматривают определённые льготы для виновного. Так при покушении на преступление срок или размер наказания не может превышать трёх четвертей максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьёй УК РФ за окончательное преступление⁷. Так как пожизненное лишение свободы не применяется за покушение на преступление, максимальный срок наказания за покушение на убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности является лишение свободы на пятнадцать лет (3/4 20). Как мы видим, степень и характер общественной опасности

данного деяния учитывается законодателем при конструировании уголовно-правовой нормы. Поэтому нет необходимости квалифицировать данное деяние по совокупности преступлений.

Таким образом, наличие состояния беременности является обязательным признаком только лишь для окончательного убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а для покушения на данное преступление состояние беременности не является обязательным признаком.

Необходимо сказать, что в случае если совершается убийство заведомо беременной женщины, в состоянии аффекта или при превышении пределов необходимой обороны, деяние виновного запрещается квалифицировать по п. «г» ч. 2 статьи 105 УК РФ, как убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности. Деяние виновного в данных случаях в судебной и следственной практике квалифицируется по соответствующим статьям 107 (убийство, совершённое в состоянии аффекта) и 108 УК РФ (убийство, совершённое при превышении пределов необходимой обороны), так как при конкуренции квалифицированного состава преступления и привилегированного состава преступления применяется привилегированный состав. Отметим, что данное правило конкуренции нарушает принцип справедливости. В санкции ч. 1 статьи 107 УК РФ (убийство, совершённое в состоянии аффекта) наиболее строгий вид и срок наказания – это лишение свободы на три года, а в санкции ч. 1 статьи 108 УК РФ (убийство, совершённое при превышении пределов необходимой обороны) – лишение свободы на два года⁸. Так наказания, предусмотренные за данные деяния, не соответствуют степени и характеру общественной опасности данных преступлений. Для решения данной пробле-

мы мы предлагаем предусмотреть в статьях 107 и 108 УК РФ, как особо квалифицированный состав, «убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности», совершенное в состоянии аффекта и при превышении пределов необходимой обороны, и предусмотреть за данные деяния более строгие санкции.

Список использованной литературы

1. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. Москва, Омега-Л, 2009.
2. Уголовный кодекс РФ. Министерство юстиции РФ, 2003 г.
3. Андреева Л. А. Квалификация умышленных убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. Москва, 1989.
4. Рарог А. И., Комиссаров В. С., Пногомова-Хетаг Л. В., Российское уголовное право. Особенная часть. Москва, 2009.
5. Кадников Н. Г. Уголовное право. Общая и особенная части. Москва, 2006.
6. Скуратов Ю. П., Лебедев В. М. Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Москва, 1999.
7. Юбийицдид Ц.Ц. Ёийрицдиди иийицидидирйиди йициирцидид ицидидирйидийр. Ёрйишд, 2003.
8. Попов А. И. Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб, 2003.
9. Бородин С. В. Преступление против жизни. Москва, 1999.
10. Загородников П. И. Преступления против жизни. Москва, 1961.
11. Красюков А. И. Преступления против прав человека на жизнь. Саратов, 1999.
12. Илакшина Т. А. Уголовная ответственность за убийство. Ч. 2. Барнаул, 2000.
13. Иванов Н. И. О судебной практике по делам об убийстве. Критический взгляд. Уголовное право. Москва, 2000.
14. Семершева Н. К. Вопросы квалификации умышленных убийств. Свердловск, 1984.
15. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений. Москва, 2007.
16. Пногомова-Хетаг Л. В. Конкуренция норм уголовного права. Москва, 1999.
17. Кудрявцев В. П. Общая теория квалификации преступлений. Москва, 1972.
18. Печников П. П., Чернышов В. П. Уголовное право. Общая часть. Москва, 2007.
19. Батычко В. Т. Уголовное право. Общая и особенная части. Москва, 2006.
20. Козаченко И. Я., Незнамова З. А., Новослов Г. П. Уголовное право. Особенная часть. Москва, 2000.
21. Кузнецова Н. Ф., Тяжкова И. М., Борзенков Г. П., Комиссаров В. С. Курс уголовного права в пяти томах. Том 3. Особенная часть. Москва, 2002.
22. Здравомыслов Б. В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Москва, 2000.
23. Кругликов Л. Л. Уголовное право России. Особенная часть. Москва, 1999.
24. Ветров П. П., Ляпунов Ю. П. Уголовное право. Особенная часть. Москва, 1998.
25. Турышев А. Д., Турышев А. А. Уголовное право. Общая и особенная части. Москва, 2005.

¹ См. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. - Москва: Омега-Л, 2009. С. 29. Уголовный кодекс РФ. Министерство юстиции РФ, 2003 г. С. 39.

² См. Андреева Л.А. Квалификация умышленных убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. Москва, 1989. С. 38.

³ См. Юбийицдид Ц.Ц. Ёийрицдиди иийицидидирйиди йициирцидид ицидидирйидийр. Ёрйишд, 2003, 1у 77.

⁴ См. Рарог А. И., Комиссаров В. С., Пногомова-Хетаг Л. В., Российское уголовное право. Особенная часть. Москва, 2009, С. 38.

⁵ См. Кадников Н. Г. Уголовное право. Общая и особенная части. Москва, 2006. С. 374-375.

⁶ См. Скуратов Ю. П., Лебедев В. М. Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Москва, 1999. С. 228.

⁷ См. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. - Москва: Омега-Л, 2009. С. 30.

⁸ См. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. - Москва: Омега-Л, 2009, С. 48-49.

ВЛАДИМИР ОГАНЕСЯН

Магистрант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

РАЗГРАНИЧЕНИЕ СЛЕДСТВЕННЫХ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ, ПРОВОДИМЫХ ДО ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА, ПО УПК РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Уголовно процессуальное законодательство РФ и РА не требует к моменту возбуждения уголовного дела достоверного и полного установления признаков общественной опасности, противоправности и наказуемости деяния. Вопрос о достаточности фактических данных в каждом конкретном случае должен решаться должностным лицом по своему внутреннему убеждению. Однако, при необходимости проверки законности повода и достаточности оснований к возбуждению уголовного дела, он обязан в соответствии со ст. 144 УПК РФ (ст. 180 УП РА) произвести предварительную проверку поступивших сведений. В РФ, в качестве методов предварительной проверки закон называет: производства документальных проверок, ревизий и привлекать к их участию специалистов, в РА могут быть истребованы дополнительные документы, объяснения и другие материалы. В связи с этим спорным становится вопрос о юридической природе действий, производимых в ходе предварительной проверки, разрешение которого имеет важное теоретическое и практическое значение.

На счёт отождествления процессуальных и следственных действий свои точки зрения выразили множество юристов.

По мнению Чельцова М.А., Строговича

М.С., Гальперина И.М., деятельность до вынесения постановления о возбуждении уголовного дела не является процессуальной. Сторонники этой точки зрения считают, что уголовно-процессуальные отношения возникают только после возбуждения уголовного дела, а в уголовно-процессуальные формы могут облекаться только следственные действия.

Неправомерное, на наш взгляд, отождествление процессуальных и следственных действий допускает В.М. Савицкий, полагающий, что отрицание процессуального характера действий, производимых до возбуждения уголовного дела, «пронизывает, вероятно, из-за терминологического отождествления процессуальных действий со следственными, в то время как отношение между первыми и вторыми суть отношения рода и вида».

Согласно С. Бажапову: «всякое следственное действие всегда, строго говоря, процессуально, а всякое процессуальное, в широком смысле слова, есть действие следственное».

И.Л. Петрухин пишет, что в случае признания действий, совершаемых до возбуждения уголовного дела, процессуальными «стирается грань между получением показаний (процессуальные действия) и объяснений (непроцессуальные действия), проведением экспертизы (процессуальное

действие) и получением ведомственных заключений (непроцессуальные действия) и т.д.».

Существует также мнение, что деятельность до возбуждения уголовного дела является по своей природе административной. Это мнение поддерживается тем, что при однородности применяемых способов должен быть обязательно одинаковым и характер деятельности. При помощи одних и тех же методов могут выполняться различные функции.

Деятельность, осуществляемая, например, на таких стадиях уголовного процесса, как касационное или надзорное производство, по своей природе является административной. Хотя в этих стадиях никаких следственных действий не производится, но как и в стадии возбуждения уголовного дела, получают объяснения, истребуют и принимают представленные гражданами дополнительные материалы.

Этому мнению противоречит позиция Ускова Р.Г., который считает, что даже в тех случаях, когда в результате проверки выясняется, что событие или состав преступления отсутствует, а имеет место, например, административный проступок, способы установления этого факта, как и решение об отказе в возбуждении уголовного дела, предусмотрены уголовно-процессуальным законом, составляют содержание первой стадии уголовного процесса и, следовательно, являются процессуальными.

Зажичский В.И. тоже отрицает уголовно-процессуальный характер предварительной проверки, обоснование мнения заключается в том, что «по своей природе деятельность по обнаружению признаков преступления является розыскной деятельностью». Он разделяет оперативно-розыскную деятельность на оперативную (негласную) и розыскную (гласную) деятельность. К последней он относит такие способы проверки заявлений и сообщений о преступлении, как истребование

необходимых материалов и получение объяснений.

Однако, оперативно-розыскные меры в РФ, и РА регламентированы законом «Об оперативно-розыскной деятельности», осуществляются оперативными работниками и направлены, прежде всего, на раскрытие преступлений. На наш взгляд, несмотря на то, что предварительная проверка регламентирована недостаточно четко уголовно-процессуальным законодательством обеих стран, она направлена на установление признаков преступления.

Подобные противоречия, на наш взгляд, объясняются тем, что авторы в своих рассуждениях, пытаются уголовно-процессуальную деятельность и возникающие при этом отношения вывести за рамки уголовного процесса.

Стадии возбуждения уголовного дела в юридической науке принадлежит особое место. Однако, до сих пор остаются нерешенными многие теоретические проблемы правовой природы этой стадии. На наш взгляд, уголовно-процессуальные отношения возникают только после возбуждения уголовного дела, в противном случае пропадает грань между процессуальными и следственными действиями.

Также, сопоставительный анализ статей УПК РФ и РА, позволяет прийти к выводу о том, что законодатели последней сделали крупный шаг, разрешив до возбуждения уголовного дела производить осмотр места происшествия, назначение экспертизы, привод, личный обыск и получение образцов для исследования (ч.2 ст. 180 УПК РА).

Если, УПК РСФСР 1923 года не предусматривал каких-либо следственных действий, которые можно было бы проводить до возбуждения уголовного дела, то УПК РСФСР 1960 года сделал определенное отступление. Он позволил, в случаях не терпящих отлагательства, производить осмотр места

пронесения до возбуждения уголовного дела (ст. 178 УПК РСФСР). В действующем УПК РФ в ч. 2 ст. 176 указывается: «В случаях не терпящих отлагательства, осмотр места происшествия может быть произведён до возбуждения уголовного дела». Здесь всё ясно.

Как видно из толкования ч. 4 ст. 146 УПК РФ, законодатель разрешил, помимо осмотра места происшествия, производить до возбуждения уголовного дела освидетельствование и назначение судебной экспертизы, почему-то заключив это положение в скобки.

По сравнению с УПК РСФСР 1960 года, на наш взгляд, это положительное явление. Однако изучение содержания статей УПК РФ,

посвященных освидетельствованию и назначению экспертизы показывает, что в них не просматривается даже намёка на возможность проводить эти следственные действия до возбуждения уголовного дела. Это обстоятельство, мы считаем, определённым пробелом в УПК РФ, недоработкой законодателя.

Изложенное свидетельствует, на наш взгляд, о необходимости более чётко регламентировать порядок проведения освидетельствования и назначения экспертиз до возбуждения уголовного дела, расширить список таких следственных действий по аналогии с УПК РА.

Список использованной литературы

1. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. М., 1962.
2. Балашов А. Действительно ли возбуждение уголовного дела – первоначальная стадия уголовного процесса? // Сов. законность. 1989.
3. Визинский А.И. Рассмотрение сообщений о совершенных преступлениях. М., 1954.
4. Казинян Г.С. Актуальные проблемы уголовно-процессуального законодательства в третьей Республике Армения (сравнительно-правовое исследование). Ереван, 1999.
5. Махов В. Законодательство о возбуждении уголовного дела // Законность. 1997.
См.: Чельцов М.А. Указ. соч. С.233.
6. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968.
7. Гальперин И.М. Взаимодействие государственных органов и общественности по борьбе с преступностью. М., 1972.
8. Божанов С. Оправдана ли так называемая доследственная проверка // Законность. 1995.
9. Зажинский В.И. Правовая регламентация деятельности по обнаружению признаков преступления // Правоведение. 1992.
10. Масленникова Л.И. Правовая природа проверочных действий и совершенствование их производства органами внутренних дел // Совершенствование правовой основы расследования преступлений органами внутренних дел. Сб. науч. тр. Академии МВД СССР. М., 1991.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐ ԴԱՀԿ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Առաջնորդվելով կառավարման համակարգում ՀՀ կառավարության հռչակած տեղեկատվական տեխնոլոգիաների գործիքների լայնածավալ ներդրման ու կիրառման, ինչպես նաև ծառայության աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման ու ծախսերի կրճատման անհրաժեշտությամբ՝ ծառայությունում նախաձեռնվել է մեծածավալ ծրագիր:

Ծրագրի շրջանակներում ավտոմատացվել է ԴԱՀԿ ապահովող ծառայության ներքին վաստաթղթաշրջանառությունը և հաշվառումը, ինչը նպաստել է ժամանակի և միջոցների խնայմանը: Մասնավորապես՝ մոխր և ելից վաստաթղթերի գրանցումը և դասակարգումը, փոստային առարման ցուցակների գեներացումը, վերադարձված ծրարների գրանցումը, հաշվետվությունների և վիճակագրության ստացումը: Հեշտացվել է ՀՀ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե ուղարկվող հարցումների համակարգը: Ծառայության արխիվի արդյունավետ կառավարման նպատակով ստեղծվել է վարույթների էլեկտրոնային շտեմարան, որը հնարավորություն է տալիս ցանկացած գործ գտնել վայրկյանների ընթացքում:

Նշված նպատակներին հասնելու համար ծառայության, ներառյալ մարզային բաժինները, յուրաքանչյուր ծառայողի տրամադրվել է անհատական համակարգիչ, էսպես հզորացվել է ծառայության սերվերային համակարգը: Հարկ է նշել, որ ավտոմատացման գործընթացում Հակամ խնդիր է հանդիսանում պետական այլ հիմնարկների հետ էլեկտրոնային համակցումը:

Բացի այդ, ծառայությունում ներդրվում է հարցումների ավտոմատ համակարգ, որի միջոցով հարկադիր կատարողները հնարավորություն կստանան ավտոմատ կերպով /կոճակի մեկ հպումով/ հարցում ուղարկել գրեթե երեք տասնյակ կազմակերպություններ՝ պարտապանների բանկային հաշիվների, արժեթղթերի կամ գույքի վերաբերյալ պարզարանումներ կատարելու նպատակով:

Ներկայումս այդ գործույթյունը իրականացնում է առանձնացված ստորաբաժանումը, և նշված մարմիններին հարցումներն ուղարկում են առանձին: Իսկ քանկերի ու պետական հիմնարկների հարցումները մշակում են մի քանի աշխատակից: Համակարգի ներդրման արդյունքում կրճատվելու է ինչպես ժամանակաժամափուր, այնպես էլ նյութական միջոցները:

Որպես հետևանք՝ կրկնապատկվել է կարճված և ավարտված վարույթների քանակը: Վարույթների շարժի 2008թվականի ընթացքում կազմել է 72.0 հազար, ինչն աննախադեպ ցուցանիշ է: Եթե 2008թվականի տարեսկզբին ծառայությունում ընթացքի մեջ էր մոտ 39,0 հազար վարույթ, տարվա ընթացքում ստացվել է 56,0 հազար, իսկ տարեվերջին վարույթների մնացորդային քանակը կազմել է 23,0 հազար: Հետևարար մեկ հարկադիր կատարողին հասանելի վարույթների քանակը Հապես կրճատվել է, ինչն անդրադարձել է գործերի վարման որակի լավացման վրա: Սա այն պարագայում, երբ ծառայողների քանակը չի ավելացել: Դա վկայում է այն քանի մասին, որ աշխատանքի արդյունավետությունը կրկնակի բարձրացել է:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻՆ ԿԻՑ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԹԻՎ 14 bis-Ի ՎԵՐԱՔԵՐՅԱԼ ՏԵՂԵԿԱՆՔ

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) կից Արձանագրություն թիվ 14-ը դրվել է ստորագրության 2004թ. մայիսի 13-ին: Համաձայն Արձանագրություն թիվ 14-ի հոդված 19-ի՝ որպեսզի Արձանագրությունը մտնի ուժի մեջ անհրաժեշտ է, որպեսզի Կոնվենցիայի անդամ բոլոր պետությունները այն վավերացնեն: Եվրոպայի անդամ 47 պետություններից միայն Ռուսաստանի Դաշնությունն է, որ չի վավերացրել Արձանագրություն թիվ 14-ը: Հայաստանի Հանրապետությունը Արձանագրությունը ստորագրել է 2004թ. մայիսի 13-ին և վավերացրել է այն 2005թ. հունվարի 7-ին:

Արձանագրության հիմնական նպատակն է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին (այսուհետ՝ Դատարան) հնարավորություն ընձեռել աշխատելու Դատարանի քննությանը սպասող գործերի՝ գնալով աճող քանակության պայմաններում:

Արձանագրություն թիվ 14-ը ունի երեք հիմնական նպատակ՝

1. կատարելագործել դատարանի ակնհայտ անընդունելի դիմումների ֆիլտրման հնարավորությունը,
2. ներդնել ընդունելիության նոր չափանիշ,
3. ստեղծել կրկնվող դիմումների քննության արդյունավետ մեխանիզմներ:

Նշված նպատակներին հասնելու համար՝ Արձանագրություն թիվ 14-ը նպատակ ունի ներդնել Իտալիայի նորամտությունները, ամենակարևոր նորամտությունը դա նոր ընդունելիության չափանիշի կիրառումն է: Դատարանն անընդունելի է համարում ներկայացված ցանկացած գանգատ, եթե գտնում է, որ.

ա) դիմորդը էական վնաս չի կրել.

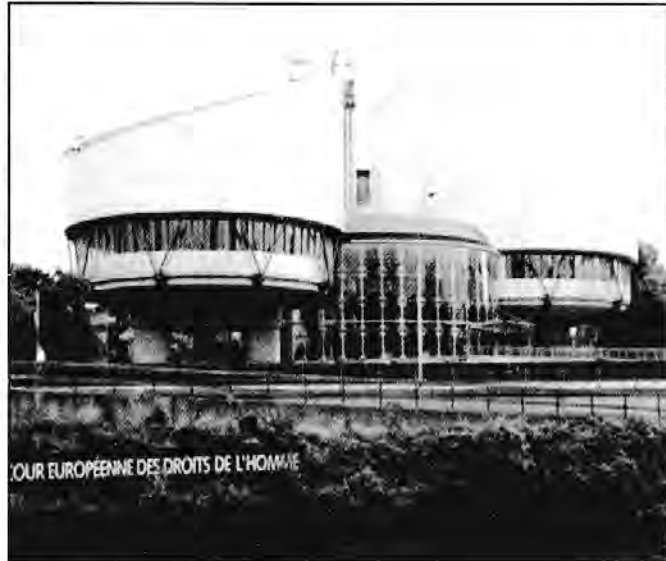
բ) եթե Կոնվենցիայով և դրան կից Արձանագրություններով սահմանված մարդու իրավունքների պահպանումը չի պահանջում գանգատի ըստ էության քննում.

գ) այն պայմանով, որ ոչ մի գործ չի կարող մերժվել այն հիմքով, որը պատշաճ չի քննվել ներպետական դատարանի կողմից:

Մեկ դատավորը, նախկինում գործող երեք դատավորից կազմված կոմիտեի փոխարեն, կարող է անընդունելիության վերաբերյալ որոշում կայացնել կամ Դատարանի գործերի ցուցակից հանել գանգատը, եթե նման որոշում կարելի է կայացնել առանց լրացուցիչ քննության:

Երևա՝ դատավորից կազմված կոմիտեն լիազորություն է ստանում ընդունելի համարել գանգատը և միաժամանակ որոշում կայացնել ըստ էության, եթե գործի հիմքում ընկած ինդիվիդ, որը վերաբերում է Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների մեկնաբանությանը կամ կիրառմանը արդեն իսկ Դատարանի կողմից հաստատված նախադեպային իրավունքի շրջանակներում է: Այս դրույթը նպատակ ունի արագացնել «կլոնային գործերի» քննությունը:

Երև Նախարարների կոմիտեն գտնում է, որ պետությունը հրաժարվում է կատարել այն գործի առումով վերջնական վճիռը, որի կողմ է հանդիսանում, այն կարող է տվյալ Կողմին արշտոնական ծանուցումից հետո և Կոմիտեի իրավասու ներկայացուցիչների քվեների երկու երրորդ մեծամաս-

նությամբ ընդունված որոշմամբ Դատարանին հարց հղել՝ արդյո՞ք սվյալ Կողմը չի կատարել իր պարտավորությունը կետ 1-ի համապատասխան: Եթե Դատարանը խախտում է գտնում, այն գործը հղում է Նախարարների կոմիտե՝ ձեռնարկվելիք միջոցառումները քննարկելու նկատառումով: Դատավորներն ընտրվում են ինը տարի ժամկետով և չեն կարող վերընտրվել:

Պալատի կամ Սեմ պալատի կողմից քննության առնվող ցանկացած գործի կապակցությամբ, Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարը կարող է գրավոր յիստություններ ներկայացնել և մասնակցել լսումներին որպես երրորդ կողմ: Եվրոպական Միությունը կարող է միանալ Կոնվենցիային:

Ընդհանուր առմամբ Ռուսաստանի Դաշնության հիմնական պաշտոնական դժգոհությունները կապված Արձանագրություն թիվ 14-ի հետ հետևյալն են՝

1. մեկ դատավորի կայացրած որոշման վերջնական լինելը վտանգում է դատարանի մատչելիության սկզբունքը, որը նախատեսված է ռուսական օրենսդրությամբ.

2. նոր ընդունելիության չափանիշը պահանջում է ոչ միայն ընթացակարգային այլ նաև, ըստ էության, քննություն,

3. եթե Եվրոպական Միությունը դառնա Կոնվենցիայի անդամ, Եվրոպական Միություն անդամ պետությունների քաղաքացիները, ոչ անդամ պետության քաղաքացիների հետ համեմատած, կունենան դատարան դիմելու հավելյալ հնարավորություն,

4. անհասկանալի է, թե դատավորների պաշտոնավարման ժամկետի փոփոխումը ինչպիսի դրական ազդեցություն կարող է ունենալ Դատարանի արդյունավետության բարձրացման վրա,

5. չկա երաշխիք, որ Ռուսաստանի Դաշնության կողմից ընտրված դատավորը կմասնակցի Ռուսաստանի դեմ ներկայացված բոլոր գործերով լսումներին:

Սակայն իրականում Ռուսաստանի Դաշնության հիմնական մտահոգությունը կայանում է նրանում, որ, արագացնելով Դատարանում գործերի քննման գործընթացը, մեծ քանակությամբ վճիռներ կկայացվեն Ռուսաստանի Դաշնության դեմ, որը քաղաքական ազդեցություն կունենա պետական բյուջեի վրա:

Ռուսաստանի Դաշնության վավերացնելուց հյուսիսային խոչընդոտը շրջանցելու համար՝ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն որոշել է ընդունել Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը: Այն հանդիսանում է ժամանակավոր միջոց, որը գործելու է բացառապես այն ժամանակահատվածում, քանի դեռ Ռուսաստանը չի վավերացրել Արձանագրություն թիվ 14-ը: Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը նպատակ ունի Արձանագրություն թիվ 14-ի երկու կարևորագույն նորամուծություններին տալ գործելու հնարավորություն, այն է՝

ա) մեկ դատավորին յիսագործը անընդունելիության վերաբերյալ որոշում կայացնել կամ Դատարանի գործերի ցուցակից հանել զանգատը, եթե նման որոշում կարելի է կայացնել առանց լրացուցիչ քննության,

բ) երեք դատավորից կազմված կոմիտեն լիազորություն է ստանում ընդունելի համարել զանգատը և միաժամանակ որոշում կայացնել ըստ էության, եթե գործի հիմքում ընկած խնդիրը, որը վերաբերում է Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների մեկնարկությանը կամ կիրառմանը, արդեն իսկ Դատարանի կողմից հաստատված նախադեպային իրավունքի շրջանակներում է:

Պետք է նկատի ունենալ որ Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը ուժի մեջ կմտնի անմիջապես այն վավերացրած պետությունների համար և կիրառելի կլինի արդեն իսկ ընթացքի մեջ գտնվող գործերի նկատմամբ:

Մայիսի 12-ին Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը ընդունվել է Նախարարների կոմիտեի կողմից Մադրիդում ընթացող 119-րդ համաժողովի ժամանակ: Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը բաց կլինի ստորագրման համար սույն քվականի մայիսի 27-ից և ուժի մեջ կմտնի երրորդ պետության վավերացումից հետո: Արձանագրություն թիվ 14 bis-ը անմիջապես կիրառելի կլինի բոլոր այն պետությունների նկատմամբ որոնք կվավերացնեն այն: